

KÁDÁR ZSÓFIA

A jezsuiták letelepedése és kollégiumalapítása Győrben (1626–1630)*

A jezsuita rend győri letelepedésének előzményei – püspökök és jezsuiták a katolikus reform szolgálatában

Győr mai főterén sétálva bizonyára keveseknek jut eszébe, hogy a tér déli oldalát uraló épülettömb, a mai bencés templom, rendház és gimnázium elődje milyen nehézségek árán jött létre. A magyarországi katolikus megújulás már-már feledésbe merült epizódja, a jezsuita rend győri letelepedése és kollégiumuk megnyitása során a kor számos ellentéte kiütközött. A helyszínt a Bécs előretolt védőbástyájaként szolgáló káptalani mezőváros adta, a maga társadalmi, vallási, etnikai sokszínűségével. Az alapítástörténet emblematikus egyéniségei voltak Pázmány szellemi társa, a diplomáciában is jártas Dallos Miklós győri püspök, a jogaihoz ragaszkodó káptalan vezető egyénisége, Nagyfalvy Gergely örkanonok és a jezsuita Dobronoki György, a majdani nagyszombati egyetem első rektora. Ezek a szereplők már az iskolaalapítást támogatók és ellenzők között húzódó erővonalakat is sejtetik. A gimnázium történetírója, Acsay Ferenc az alapítás bemutatásakor az épületek és birtokok megszerzésének ismertetését helyezte középpontba. Az 1626–1630 közötti időszak azonban a kollégium és a jezsuita rend győri működésének önálló korszakaként is értelmezhető, amely nagyobb forrásbázison alapuló, összetettebb vizsgálatot kíván.¹

A magyarországi katolicizmus számára a 17. század első évtizedei új lehetőségeket hoztak. A zsitvatoroki és a bécsi békék, majd az 1608. évi országgyűlés

*Ezúton is szeretném megköszönni Molnár Antalnak, hogy a témára és a levéltári forrásanyagra felhívta a figyelmemet, és munkámat mindvégig segítette.

¹A jezsuiták győri letelepedésére, kollégiumalapítására vonatkozó dokumentumok nagy része a győri Egyházmegyei Levéltár Káptalani Magánlevéltárának Theca sorozatában található, elsősorban a XXVII. thecában. Főképp az itt levő, csaknem húsz vonatkozó irat alapján írta meg Acsay Ferenc gimnáziumtörténeti munkájának első fejezetét, l. *Acsay Ferenc: A győri kath. főgimnázium története 1626–1900. Győr 1901. 9–23.* (a továbbiakban: ACSAY: Főgimnázium) A jezsuiták kezdeti tevékenységének bemutatásához további két jelentősebb kiadatlan forrásbázist használtam. Egyrészt a jezsuita rend éves jelentéseinek, az ún. *litterae annuae*-nak (a továbbiakban: LA) Bécsben őrzött sorozatát (Wien, Österreichische Nationalbibliothek [a továbbiakban: ÖNB] Cod. 13563., 13564.), amelynek másolatát a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Mikrofilmtárának 7016. sz. mikrofilmtekercsén olvastam. Másrészt a jezsuita rendfőnök válaszleveleinek Rómában fennmaradt sorozatát (Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, Austria [a továbbiakban: ARSI Austr.] vol. 3–4.), illetve annak magyar vonatkozású, Lukács László által kigyűjtött és legépelte részét, amelyet a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára őriz. A bécsi és római dokumentumokra az eredeti jelzetük szerint hivatkozom.

törvényei jelölték ki azt a feltételrendszert, amely alapján a katolikus egyház fokozatosan talpra állhatott. A félszázados „nyugalom”, a Habsburg uralkodók és a rendek kompromisszuma, illetve a század elején jelentős pápai támogatás alkalmas hátteret biztosítottak az egyházi reformok számára. A nagy elődök, Oláh Miklós és Draskovich György által kijelölt úton haladva a 17. század elejének esztergomi érsekei, Forgách Ferenc és Pázmány Péter főpapsága alatt kezdődött meg az a reformfolyamat, amelynek hatásai igazán a század második felében bontakoztak ki. Ez a püspökgeneráció kezdte el felmérni, összeírni és fokozatosan újra hasznosítani a kallódó egyházi javakat és birtokokat, amelyek új egyházi intézmények anyagi alapjául szolgáltak. Az 1611. évi nagyszombati zsinat szellemében megkezdődtek az egyházlátogatások, tartományi és egyházmegyei zsinatokat tartottak, és a főpapok támogatásával a jezsuita rend intézményei – a társaság birtoklását akadályozó törvény ellenére – gombamód kezdtek szaporodni szerte az országban.²

A reformszellemiséget képviselő püspökök között tevékenykedett a győri születésű Dallos Miklós is.³ A 16. század végén nemességet nyert egyik mézáros-marhatózsér család sarjaként egyházi pályáján elsősorban tehetsége juttathatta előre.⁴ A Kassáról Nagyszombatba menekült egri káptalanban 1601-től szabolcsi főesperes, majd nagyprépost, emellett 1605-től esztergomi olvasókanonok volt.⁵ 1619-ben pécsi, 1621-ben váci püspökké nevezték ki.⁶ Diplomáciai tehetségét II. Ferdinánd az 1620–21-ben Hainburgban és Nikolsburgban folyó béketárgyalásokon értékesítette, ahol Dallos királyi követ volt, majd már győri püspökként és királyi tanácsosként vett részt az 1623. évi besztercebányai tárgyalásokon. Egyházi ügyekben való jártasságát igazolja 1611. évi római kiküldetése, amelynek során egri nagyprépostként kérte V. Pál pápát székhelyéről elűzött káptalanja támogatására, egyúttal a magyarországi katolicizmus helyzetéről is tájékoztatást adott.⁷ A Forgách Ferenc mellett működő Pázmány Péterrel baráti kapcsolatot ápolt, ezért kérhette 1616-ban az újdonsült érsek éppen Dallost, hogy kinevezését adja hírül a nádornak, a protestáns Thurzó Györgynek.⁸

Dallos már pécsi püspökként az egyházi reform szellemében igyekezett egyházmegyéje lelkipásztori ellátásáról gondoskodni. Az elődje által püspöki helynök-

²Az 1608. évi koronázás előtti VIII. tc. megtiltotta, hogy a jezsuita rend magyarországi javakat birtokoljon. Magyar Törvénytár 1526–1608. 15.

³Életére, diplomáciai tevékenységére l. FRANKL–RÁTH: Dallos.

⁴Apját, Dallos Pált először 1588-ban említi nemesként. *Gecsényi Lajos: Gazdasági és társadalmi változások Győrött a 16–17. század fordulóján.* In: GECSÉNYI: Tanulmányok 73., 77.

⁵FRANKL–RÁTH: Dallos 3.; KOLLÁNYI: Esztergomi 206.; *Szabady Béla: Dallos Miklós győri püspök Pázmány Péter küldetésében.* Győri Szemle 1. (1930) (a továbbiakban: SZABADY: Dallos) 78.

⁶*Patricius Gauchat* (ed.): *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi.* IV. 1592–1667. Monasterium 1935. 290.; *Josephus Koller: Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum.* IV. (1557–1628). Pest 1806. 373–375.; *Szarka Gyula: A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában.* (Vácegyházmegye multjából IV.) Vác 1947. (a továbbiakban: SZARKA: Váci) 158.

⁷*Tusor Péter: A magyar egyház és Róma a 17. században.* Vigilia 64 (1999) 509.

⁸A küldetésről részletesen: SZABADY: Dallos 77–83. Pázmány levele Thurzó Györgynek: *Hanuy Ferencz* (kiad.): *Pázmány Péter összegyűjtött levelei.* I. 1601–1628. Bp. 1910. (a továbbiakban: HANUY: Pázmány) 63. (34. sz.). Pázmány Thurzó György válaszára írott viszontválasza: I. m. 75–76. (41. sz.). Dallos Miklós beszámolója a bicsei küldetéséről: GyEL GyKMLt Th XXXVII. nr. 4719., 4720.

nek kinevezett Cserneký János, a pécsi jezsuita misszió vezetője az új főpásztortól joghatósága meghosszabbítását kérte. Erről szóló levelét 1620 júliusa és augusztusa folyamán a szekcsői tanító, Harangozó Bálint vitte el Bécsbe. Dallos saját kezű feljegyzést készített a levélről és a tanító beszámolójáról, amelyben rögzítette a pécsi egyház helyzetéről, a jezsuita misszió és a katolikus licenciátusok tevékenységéről hallottakat.⁹ A váci egyházmegye élén már gazdasági feladatok is hárultak rá. Vác második, 1620. évi török kézre kerülése után a birtokigazgatást és a tizedszedés rendszerét is újjá kellett szerveznie, ezért egy tekintélyes kötetet állított össze a püspökség jövedelmeiről. Az egyházmegye uradalmait rendszeresen árendába bocsátotta, provizort bízott meg a hátralékok behajtásával és a birtokok állapotának felmérésével. 1622 szeptemberében Nándor, Sente és Debercsény falvak világi lelképásztorává nevezte ki Cantzor Andrászt. Ezzel 7 évvel előzte meg azt az egyházmegyei zsinatot (1629), amely törvényessé tette a hódoltságai laikus lelképásztorkodást.¹⁰

A lendületét éppen az 1620-as évekre elvesztő reformpápaság utolsó nagy tette az egyház missziós tevékenységének irányításával megbízott Propaganda Kongregáció (*Sacra Congregatio de Propaganda Fidei*) 1622. évi megalapítása volt.¹¹ Az új szervezet létrehozásáról a soproni országgyűlésre összegyűlt magyar főpapságot Carlo Caraffa bécsi nuncius tájékoztatta, akinek kérésére Dallos is írásos véleményét fogalmazott meg a magyar egyház helyzetéről. Pázmányhoz hasonlóan a papi utánpozlás képzését tartotta az egyik legfontosabb feladatnak, ezért azt javasolta, hogy a nagyszombati jezsuita kollégiumban több papot képezzenek a hódoltságai szolgálatra.¹²

Győri püspöki székhelyét betegeskedése és diplomáciai feladatai miatt csak 1623-ban történt kinevezése után három évvel foglalhatta el ténylegesen.¹³ A székhellyel rendelkező egyházmegye kormányzásának átvétele után korábbi feljegyzéseiben, leveleiben megfogalmazott elveinek a gyakorlatba való átültetésére törekedett. Győri püspökként a legmaradandóbb tette a magyarországi katolikus megújulásban kulcsszerepet játszó jezsuita rend behívása és letelepítése volt. Támogatásával jött létre a rendház, a kollégium és egy szeminárium – szintén a jezsuiták felügyeletével, bár egyházmegyei keretek között.¹⁴

⁹Dallos feljegyzésének kiadása: *Holovics Flórián*: Baranya a XVII. század elején. Dallos Miklós pécsi püspök jegyzete 1620-ban. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (1966) 171-177.

¹⁰*Molnár Antal*: Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez. (METEM könyvek 45) Bp. 2004. (a továbbiakban: MOLNÁR: Tanulmányok) 26-27.

¹¹*Tóth István György*: A Propaganda megalapítása és Magyarország (1622). TSz 42 (2000) 1-2. sz. 19-68.

¹²MOLNÁR: Tanulmányok 12-13. Dallos hasonló tárgyú emlékiratát l. FRANKL-RÁTH: Dallos 230-234. (XLII. sz.), amelynek eredetije: GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3803. (s. d.)

¹³Kinevezésére: FRANKL-RÁTH: Dallos 28.; SZARKA: Váci 158. A köszvény miatt kezeit és lábait nem tudta mozgatni, leveleit sem tudta saját kezűleg leírni l. Dallos levele Wilhelm Lamormainihez (1626. jún. 13.) MOL MKA Acta Jesuitica (E 152) fasc. 2. nr. 36.

¹⁴Dallos 1627-ben egy leendő szeminárium számára házat vett Győrben, amelybe valószínűleg 12 papnövendék be is költözött. 1629-ben 25000 birodalmi forint értékű alapítványt tett a papnevelde céljára. Fennmaradt II. Ferdinánd oklevele, amelyben elfogadta és megerősítette Dallosnak a győri papnevelde részére tett alapítványát, és utalványozta az államkölcsonül felvett tőke kamatait, valamint nyugtázza arról a 25000 forintról, amelyet Dallos alapítványi tőkeként 6% kamatra az osztrák állami pénztárnál elhelyezett, és a bécsi fővámvivatalnál befizetett. A szemi-

A jezsuiták a kor megváltozott igényeinek megfelelően különös figyelmet fordítottak a missziós munkára, a lelkipásztorkodásra és modern, az egész világon egységes oktatásukra. Magyarországon elsőként Oláh Miklós, majd Draskovich György telepítette le a társaságot. Az általuk alapított kollégiumok sem anyagiilag, sem társadalmilag nem voltak kellőképpen megalapozva, így rövid működés után megszűntek. A Báthory István által pártolt kolozsmonostori intézmény sem bizonyult hosszú életűnek, a fejedelemségből többször elűzték a jezsuitákat. A 16. századi kísérletek mégis fontosak voltak, ugyanis a néhány évtized múlva kibontakozó reformfolyamatok vezéralakjainak jó része – például Pázmány Péter is – ezekből az iskolákból került ki.¹⁵

A 17. századi jezsuita intézmények alapításainál a társaság – a korábbi sikertelen kísérletekből okulva – már szigorú feltételeket szabott. A megfelelő körülményeket és anyagi alapot legtöbbször egy egyházi vagy világi főméltóság birtok-, illetve pénzadománya jelentette. Magyarországon a jezsuita alapítások a törvényi tiltás miatt annyiban eltértek a megszokottól, hogy a szerzetesek eltartására szánt javak az alapítványtevő kezelésében maradtak, a jövedelmeket évente kapta meg az intézmény.¹⁶

Pázmány a katolikus megújulás alapjának tekintette egy új magyar katolikus értelmiségi réteg kinevelését, illetve alkalmas papok nagy számú képzését. Ezért arra törekedett, hogy a királyság minden részén legyen jól megközelíthető gimnázium, elsősorban a népesebb városokban (Nagyszombat, Pozsony, Győr), főként ott, ahol már működött protestáns iskola (Sopron), továbbá törekedett kihasználni a földesúri alapítványokat és javadalmakat.¹⁷ Az új alapítások előzményét egyrészt a konvertita arisztokrata, Homonnai Drugeth György nevéhez kötődő, 1615–1619 között működő homonnai kollégium jelentette, amely helyi jelentőségű maradt, és Bethlen Gábor támadása, majd az alapító halála miatt igen rövid életű volt.¹⁸ Másrészt az előképek között említhető a Forgách által 1615-ben alapított nagyszombati kollégium, amelyet a znióváraljai és vágsellyei iskolák jogutódjaként, a turóci prépostság jövedelmeiből hívtak életre.¹⁹ Bár Bethlen támadása elől Nagyszombatból is elmenekültek a jezsuiták, 1621-től az intézmény töretlen és gyors fejlődésnek indult, amit az 1635-ös egyetemalapítás is bizonyított. A pozsonyi kollégium – majd 10 éves előkészületek után – 1627-ben nyitotta meg kapuit. Miután kiegyeztek az evangélikus többségű városi tanáccsal és a káptalant is biztosított-

nárium 1688. évi újraalapítása Széchenyi György győri püspök alapítványának és támogatásának köszönhető. BEDY: Papnevelés 186., 189., 380–382. GyEL GyKMLt Th XXIX. nr. 3987., GyEL GyKMLt Th VII. nr. 1697.

¹⁵ Molnár Antal: A jezsuita rend a 16. századi Magyarországon. *Vigilia* 64 (1999) 353–354.

¹⁶ Dénesi Tamás: Missziótól a kollégiumig. *Jezsuiták Pozsonyban 1635-ig*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 9 (1998) 3–4. sz. 90–91. (a továbbiakban: DÉNESI: Misszió)

¹⁷ Mészáros István: Pázmány Péter „oktatáspolitikája”. *Pázmány és a korabeli hazai iskolarendszer*. Magyar Tudomány 97 (1990) 420–432.

¹⁸ Lukács László–Molnár Antal: A homonnai jezsuita kollégium (1615–1619). In: *Molnár Antal: Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*. Bp. 2009. 95–116.

¹⁹ A nagyszombati kollégium alapításáról l. *Ipolyi Arnold: A jezsuiták viszontagságai Magyarországon a XVII. század első negyedében*. Magyar Sion 2 (1888) 401–411.; *Gyenis András: Régi magyar jezsuita rendházak*. Bp. 1941. 39–40.

ták jogainak tiszteletben tartásáról, a jezsuiták II. Ferdinánd király és Pázmány jelentős anyagi és szellemi támogatásával kezdhették meg munkájukat a királyság fővárosában.²⁰ Tevékenységük minden új központjukban alapvetően három területre oszlott: az oktatás és nevelés (kollégiumok, egyetem, jezsuita színjátás) mellett főképp lelkipáasztorkodással (prédikálás, szentségek kiszolgáltatása, vallásos társulatok alapítása, zárandoklatok szervezése) és missziózással (főúri missziók, a hitükben bizonytalanok és közömbösek megerősítése) foglalkoztak.

A győri kollégium helye és épületei – a technikai nehézségek

A győri jezsuita kollégiumalapítás legismertebb momentuma a helyszín nehézség kijelölése és az ingatlanok megszerzésének hosszan elhúzódó folyamata. Ennek negatív főszereplőjeként Acsay az egységes erővel fellépő káptalant tünteti fel. A Dallos Miklós mellett működő kanonokok életpályáinak Köblös József vagy Fazekas István vizsgálataihoz hasonló részletes, adattárszerű feldolgozására e tanulmány keretei nem nyújtanak lehetőséget.²¹ A kanonokok és Dallos Miklós ellentéteinek megértéséhez mégis szükséges a korabeli egyházi középrétegnek és a győri székeskáptalannak mint intézménynek a már megjelent feldolgozásokra épülő bemutatása.²²

A győri püspökség a török hódítás idején nagyrészt megőrizte területét, jövedelme alapján is Esztergom után és Eger mellett a magyar egyházszervezetben kiemelkedő helyen állt. A középkori 34 stallumhoz képest komoly visszaesést jelentő 16. század végi 8–10 fős mélypont után a káptalan 1626–1630 között 13 kanonoki tisztségből állt. Az intézmény belső szervezete lényegében változatlan maradt: az oszlopos kanonokokat (Ivanczy János nagyprépost, Böythe Miklós olvasókanonok, Vasváry Szeghy György éneklőkanonok, Nagyfalvy Gergely őrkanonok) a Szent Adalbertől nevezett győrhegyi (Altabak János) és a Krisztus testéről (vagy a legszentebb Megváltóról) nevezett pápoci prépost (Szentandrassy Csiky István), a soproni (Wrachewich Farkas), mosoni (Nyéki Vörös Mátyás), locsmáncsi (Pozsgay Mátyás, majd Kopchányi Mihály), rábai (Baksay István), komáromi (Fülel Farkas Tamás), pápai (Baranyai Forrás Péter) főesperesek és egy mesterkanonok (Bor-nemissza Trombitás Gábor) követték.²³

²⁰A pozsonyi kollégiumalapításról l. DÉNESI: Misszió 87–115.

²¹*Köblös József*: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával). (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12) Bp. 1994.; *Fazekas István*: A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641–1714 között. TSz 35 (1993) 1–2. sz. 101–131. (a továbbiakban: FAZEKAS: Győri)

²²A káptalan történetére l. BEDY: Győri káptalan, a kora újkori katolikus egyházi középrétegre l. *Molnár Antal*: A bátai apátság és népei a török korban. Bp. 2006. 13–24.

²³A kanonokok életrajzait l. BEDY: Győri káptalan 395–409.; *Szabady Béla*: Draskovich György győri kanonokjai. Kanonokok arcképei a tizenhetedik századból. Győri Szemle 9 (1938) 15–34. Továbbá Böythe Miklósról l. *Pór Antal*: Az esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története. Bp. 1909. 60–84.; Nagyfalvy Gergelyről l. *Szabady Béla*: Nagyfalvy Gergely váci püspök, zalavári apát (1576–1643). Pannonhalmi Szemle 7 (1932) 213–231. (a továbbiakban: SZABADY: Nagyfalvy), naplójának kiadása: *Diarium Gregorii Nagyfalvi*. In: SZELESTEI: *Naplók 57–141*. (a továbbiakban: *Diarium Nagyfalvi*), naplójáról: *Szelestei N. László*: Nagyfalvi

A korabeli magyarországi (és nyugat-európai) káptalanokat lassan változó, sok tekintetben rugalmatlan intézményekként képzeljük el. Az egyházi középrétegnek a birtokos nemességhez való, a középkorban jellemző kötődése az újkorban is megmaradt: annak ellenére, hogy a kanonokokat a 17. században már nagyobb mobilitás jellemezte, az utánpótlást főképp a székvárosok polgársága és a tágabb vonzáskörzet köznemessége adta. A magyarországi kanonokok száma ugyan drasztikusan csökkent, súlyuk bizonyos értelemben mégis megnőtt. A protestáns lelkészek ugyanis nem vehették át a katolikus egyházi középréteg bizonyos szerepeit, így e réteg feladata maradt az országgyűléseken való részvétel, a hivatali, hiteleshelyi munka, a gazdasági tevékenység és a birtokkormányzás, tehát a középkorhoz hasonlóan a lelkipásztorkodás teljesen háttérbe szorult. A kanonokokat inkább a jogban, gazdasági életben való jártasság jellemezte, a pasztorációs munkában leginkább a főesperesek vettek részt az egyházlátogatások révén.

Az összképbe jól illeszkednek a győri káptalan 1623–1630 közötti tagjairól rendelkezésre álló adatok.²⁴ A kanonokok átlagéletkora 55 év körül volt, kanonoki tisztséget átlagosan 30 évig viseltek, amiből 28 évet töltöttek a győri káptalanban. Csak négyen voltak tagjai más káptalanoknak is (ketten az esztergomi székeskáptalannak, egy-egy fő pedig a soproni illetve pozsonyi társaskáptalanoknak). A 14 kanonok közül öten kaptak püspöki címet.²⁵ Képzettségüket, tanulmányait nem ismerjük teljes körűen. Legalább nyolcan folytattak közép- vagy felsőfokú tanulmányokat külföldön (jellemzően Bécsben, Grazban, Olmützben), közülük öt kanonokról tudjuk, hogy a római Collegium Germanicum Hungaricumban tanult teológiát.²⁶ A kanonokok társadalmi státuszát gyakran nehéz megállapítani. A vizsgált 14 személy közül négyen származtak nemesi családból, ketten kaptak nemességet kanonokként, hárman nagy valószínűséggel nem voltak nemesek.²⁷ A többiek származása bizonytalan. Irodalmi munkássága Nyéki Vörös Mátyásnak és Nagyfalvy Gergelynek ismert.

A vázlatos elemzésből a középkori jogaik, birtokaik megőrzésére törekvő testület, lassú előrelépegetésre berendezkedő kanonokok képe bontakozik ki, akik a viszonylag gyakrabban változó győri püspökökkel szemben az állandóságot képviselték. A kanonokok között a kor egyházi élvonalában is számon tartott személyi-

Gergely naplója. In: *Hargittay Emil* (szerk.): Pázmány Péter és kora. (Pázmány Péter Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2) Piliscsaba 2001. 364–371.; Nyéki Vörös Mátyásról l. *Kőműves Nándor Kolos*: Nyéki Vörös Mátyás élete és munkái. Csorna 1918., irodalmi tevékenységéről: *Klaniczay Tibor*: A múlt nagy korszakai. Bp. 1973. 339–345.; *Böröndi Lajos*: Nyéki Vörös Mátyás és a barokk irodalom kezdetei. *Dunatáj* 7 (1984) 4. sz. 21–25.; *Bán Imre*: Nyéki Vörös Mátyás: Aeternitás. Örökké-valóság. In: *Komolovszki Tibor* (szerk.): A régi magyar vers. (Memoria saeculorum Hungariae 3) Bp. 1979. 235–255.; Szentandrassy Csiky Istvánról l. *BEDY*: Pápóci 40–41.

²⁴Az adatokat az előző jegyzetben említett életrajzokból merítettem.

²⁵Ivanczy János a tinnini, Böythe Miklós a szerémi, Nagyfalvy Gergely a szerémi, majd a váci, Csiky István a szendrői, az erdélyi illetve a veszprémi, Kopchányi Mihály pedig a szerémi, majd a váci püspöki címet viselte.

²⁶Nagyfalvy Gergely, Altabak János, Kopchányi Mihály, Baksay István, Baranyai Forrás Péter. l. *Bitskey István*: Hungariából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés. Bp. 1996. 251., 230., 245., 231.

²⁷Nemesek: Ivanczy János, Fülei Farkas Tamás, Kopchányi Mihály, Szentandrassy Csiky István; kanonokként nemesítettek: Wrachewich Farkas, Baranyai Forrás Péter; valószínűleg nem nemesek: Nagyfalvy Gergely, Altabak János, Nyéki Vörös Mátyás.

ségek (pl. Nagyfalvy Gergely) mellett néhány szinte ismeretlen személy is feltűnik. A kifelé egységesnek tűnő káptalan tagjainak állásfoglalása az egyes kérdésekben nem mindig volt azonos. A nézeteltérések a jezsuiták letelepedésével kapcsolatos döntésekben is ismételten felszínre kerültek.

A trienti reform megvalósításában élen járó jezsuita rendnek Győr városa legalább annyira fontossá vált, mint a hagyományos egyházi hierarchiát megtestesítő káptalannak és püspöknek. A legalkalmasabb város kiválasztása során kezdettől fogva Győr mellett szólt a legtöbb érv, de a kollégium 1627. novemberi tényleges megnyílásáig még Kőszeg és Sopron is felvetődött mint lehetséges helyszín.²⁸ Győr mellett szólt II. Ferdinánd egyértelmű támogatásán kívül a város alkalmassága és Dallos elkötelezettsége.²⁹ Győr erődvárosa főkapitánysági központ volt, a dunántúli végvárvonal kulcsa, ahol nagy létszámú németajkú, döntően evangélikus vallású katonaság állomásozott.³⁰ Egyben fontos egyházi központ volt, a török ellenében keresztény kézen maradt legdélebbi magyar királyságbeli egyházmegye központja, a 17. század elejének bizonyos időszakaiban a Dunántúlon működő egyetlen hiteleshely székhelye.³¹ Emellett az esetleges hódoltsági misszióknak is jó kiindulópontjául szolgálhatott, amely a szlavón és horvát területekről észak felé menekülő lakosság számára is elérhető közelségben volt.

A győri jezsuita rendház és kollégium helyének kijelölése, megvétele, átadása és jogi rendezése csaknem három évig tartott. A telkek kiválasztásában nagy szerepet játszott, hogy a város kiváltságos káptalani mezőváros volt, nagy része a székeskáptalan földesurasága alá tartozott (ún. Káptalanváros vagy külső vár). A püspök bázisát az ún. belső vár vagy fellegvár alkotta, amely a székesegyházat, a püspöki palotát és közvetlen környezetüket jelentette, tehát földesúri joghatósága a városban a káptalan területéhez képest jóval kisebb volt. A püspök helyzetét rontotta, hogy a 17. század elején már évtizedek óta a katonaság használta az egykori püspöki épületeket.³²

²⁸Kőszegre Pázmány gondolt: GyEL GyKHHLt Th XXXIII. nr. 27834. (1626. nov. 13.). A soproni helyszínt is Pázmány javasolhatta l. Muzio Vitelleschi levele Wilhelm Lamormainihez (1626. nov. 28.) ARSI Austr. vol. 3. II. 765. p.

²⁹II. Ferdinánd támogatására: GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3815. (1626. aug. 5.), ARSI Austr. vol. 3. II. 765–766. p. (1628. nov. 28.).

³⁰Győr 16. századi katonai szerepéről l. Pálffy Géza: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. A győri vár töröktől való visszafoglalása 400. évfordulójának emlékére. Győr 1999. (a továbbiakban: PÁLFFY: Császárváros); Győr erődvárossá való kiépüléséről l. Gecsényi Lajos: Győr erődváros kiépítése a 16. század második felében. In: *Uő*: Győr város telek- és házösszeírásai 1564–1602. (Városi Levéltári Füzetek 7) Győr 2003. 3–12.

³¹A győri székeskáptalan mint hiteleshely szerepe a török hódítás következtében megnőtt, mert a Dunántúlon a 17. század elejére sorra megszűnt a pécsi és veszprémi székeskáptalan, a pécsvárad, székszárdi, somogyvári, majd a zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi tevékenysége. A 17. század elején a győri székeskáptalan mellett csak az 1578-ban Szombathelyre áttelepített vasvári káptalan működött hiteleshelyként l. Sill Ferenc: A vasvár-szombathelyi székeskáptalan történetének vázlatja. In: *Fábián Árpád* (szerk.): A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977). Szombathely 1977. 212.; *Géfin Gyula* (szerk.): A szombathelyi egyházmegye története. I. Szombathely 1929. 17.

³²*Villányi Szaniszló*: Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században. Győr 1882. (a továbbiakban: VILLÁNYI: Győr) 9–11.

Dallos már 1626 nyarán kapcsolatba lépett az általa valószínűleg jól ismert Wilhelm Lamormainival.³³ A jezsuita tartományi vezetés részéről az ő jóváhagyását, illetve segítségét kérte a társaság számára alkalmas győri épületek kiválasztásában.³⁴ Bár Lamormaini az utazást betegségére hivatkozva elhalasztotta, az augusztus 5-én kelt uralkodói levél értelmi szerzője talán éppen ő volt.³⁵ II. Ferdinánd leirata a püspök, a káptalan, Hans Breuner győri főkapitány³⁶ és a városi polgárok segítségét kérte a helyszín kijelöléséhez, egyúttal reményét fejezte ki, hogy már ősszel megkezdődhet a tanítás.³⁷

Dallos először – a legegyszerűbb megoldásra törekedve – a székesegyház melletti élelmezési ház telkét ajánlotta fel, amely eredetileg püspöki tulajdonban volt.³⁸ Az épületet azonban a katonaság használta, ezért Breuner megvétózta a döntést. A második lehetséges helyszínt a káptalan ajánlotta: a püspöki birtokon fekvő építkezési hivatal (úgynevezett Pauhoffot), amelynek eladásából a testületnek semmi kára sem származott volna.³⁹ Azonban ez a javaslat sem nyerte el a főkapitány tetszését, aki ragaszkodott a katonai célra átépített házakhoz, pedig Dallos felajánlotta, hogy az építkezési hivatal számára másik épületet vesz a városban. Úgy tűnt, hogy e helyszínek elutasítása elkerülhetetlenül teszi, hogy az új jezsuita intézmény helyét a káptalani városrészben keressék, ezért Dallos a kanonokokhoz fordult segítségért.⁴⁰ Kérését a káptalan hűvösen fogadta. Elismerték ugyan a jezsuiták érdemeit, de kikötötték, hogy csak akkor fogadják be őket, ha az egyházat és a káptalant nem károsítja letelepedésük. Saját birtokukból semmit sem akartak átadni. Arra hivatkoztak, hogy az egyházi javak elidegeníthetetlenek.⁴¹

Dallos erre az uralkodó segítségét kérte, aki – Lamormaini tanácsára hagyatkozva – egy királyi biztos kiküldését határozta el, amiről október 4-én értesítette

³³Wilhelm Lamormaini (1570–1648) belga származású jezsuita, 1622-től haláláig Bécsben szolgált, 1623–24 között a bécsi jezsuita kollégium rektora, 1625–1637 II. Ferdinánd gyóntatója, l. *Ladislav Lukács*: *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae Societatis Iesu I–II.* (Monumenta Historica Societatis Iesu 117) Roma 1978–1982. (a továbbiakban: LUKÁCS: *Catalogi*) I. 715.

³⁴MOL E 152 fasc. 2. nr. 36.

³⁵Giovanni Argenti tartományfőnök Lamormainit akarta Győrbe küldeni, hogy tájékozódjék, de ő az utazást egészségi állapota miatt szept. 8. utánra halasztotta, l. Lamormaini levele Dalloshoz (1626. aug. 24.) GyEL GyKHhLt Cth XII. nr. 822. (eredeti jelzete, ahol ma Ebenhöch Ferenc másolata van: GyEL GyKHhLt Th XXXIII. nr. 27833.)

³⁶Hans Breuner (1570–1633. okt. 3.) osztrák ezredes, haditanácsos, majd győri végvidéki főkapitány (1606–1633), II. Ferdinánd kamarása (1628–1633), titkos tanácsos (1628 után–1633). (Életrajzi adatait Pálffy Géza bocsátotta rendelkezésemre, segítségét ezúton is köszönöm.) Hans Breunernek a forrásokban és szakirodalomban szereplő más névalakjai: Joannes Breiner, Joannes Prayner, Prainer János, Preiner János. Jó katolikusként ismerjük, a ferencesek győri letelepedését segítette, de a káptalannal gyakran ellentétbe került földesúri jogaik megsértése, pl. Lépes Bálint hagyatékának átadása miatt, l. SZABADY: *Nagyfalvy* 216., 220.

³⁷GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3815., kiadta: ACSAY: *Főgimnázium* 12., 1. jegyz.

³⁸Dallos levele II. Ferdinándhoz (1626. aug. 20.) GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3816.

³⁹Ezek az épületek a mai kármelita templom és kolostor helyén álltak.

⁴⁰A káptalani ülésről l. *Diarium Nagyfalvi* 98.

⁴¹A keresés során felvetődött három helyszínt l. a mellékelt térképen, amelynek a *Borbíró Virgil–Valló István*: *Győr városéptéstörténete*. Bp. 1956. 140. oldala után következő 1617. évi rekonstruált városi helyszínrajz szolgált alapjául.

a káptalant.⁴² Két nap múlva meg is érkezett Sennyey István váci püspök, akit Lamormaini is elkísért.⁴³ Sennyey az uralkodó parancsát egy káptalani konzisztóriumon terjesztette a kanonokok elé, akik – néhányuk távollétére hivatkozva – elhalasztották a válaszadást. A királyi biztos a jezsuitákkal, a főkapitánnyal és a püspökkel anekdotázgatva még aznap körbejárta a várost a kollégium számára alkalmas helyet keresve. Másnap a kanonokok a nagyprépost házában találkoztak, hogy megvitassák és mérleeljék a király kérését. Személyes hozzászólásaik után megfogalmazták álláspontjukat. Bár fontosnak tartották az ifjúság nevelését, de a jezsuiták letelepítését a káptalan birtokán mégsem tartották lehetségesnek, mert a testületet a katonaság számára lefoglalt és lerombolt épületek révén azelőtt is nagy kár érte. Ha megmaradt, töredékes javaikat is megcsonkítanák, még nagyobb anyagi bizonytalanságba kerülnének. Az uralkodó kérése ellenére – és iránta való hűségüket és engedelmségüket fenntartva – nem szegik meg egyházi esküjüket, és semmilyen módon nem egyeznek bele telkeik elidegenítésébe.

A kollégium leendő helyéről valószínűleg ezalatt a néhány nap alatt döntöttek – bár erre a forrásokból csak következtetni lehet. A piactéren álló házakat feltehetően Dallos ösztönzésével választotta ki az érdekelt kis csoportja. A kiszemelt ingatlanok a következők voltak: Staal Tamás kereskedő háza a vele szomszédos, tőle keletre eső telekkel, amelyen egykor Gregoróczy Vince háza állt, Mérő János kereskedő háza a Staal-háztól nyugatra, valamint Grebechy Ilona háza a Mérő-ház nyugati szomszédságában.⁴⁴ Ezeknek az épületeknek a pontos megjelölése először II. Ferdinánd 1627. szeptember 20-án kelt oklevelében szerepel, de már a káptalan telekkisajátítással kapcsolatos korábbi panaszai is utalnak rájuk.⁴⁵

A háztulajdonosok nevéből arra következtethetünk, hogy a győri születésű püspök rokonai és ismerősei révén próbált a szilárdan ellenálló káptalanon fogást találni. Az egyik ingatlantulajdonos, Grebechy Ilona Dallos Miklós sógornője volt annak fivére, János révén. Mérő János és Staal Tamás pedig ugyanabba a marhakereskedelemből meggazdagodott, a század elejére felemelkedett városi vezetőrétegbe tartozott, amelybe Dallos Pál, a püspök apja is.⁴⁶ A három házhoz a Gregoróczytelket, amelyen akkor már legfeljebb egy romos épület állhatott, bizonyára nem volt nehéz hozzátoldani. A családi kötődés és a feltételezett ismeretségek persze nem jelentették a háztulajdonosok azonnali beleegyezését, de bizonyára megkönnyítették a püspök dolgát. Dallos az ingatlanok kiválasztása mellett azonban egyelőre

⁴²II. Ferdinánd levele a győri káptalanhoz (1626. aug. 24.) GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3818.

⁴³A látogatás részleteit l. Diarium Nagyalvi 114–118. Sennyey István váci püspök (1623–1628) és királyi alkancellár, veszprémi püspök (1628–1630), majd Dallos Miklós utóda a győri püspökségben (1630–1635).

⁴⁴Ezek az épületek Győr főterén, a mai Széchenyi-téren álltak, a jelenlegi bencés rendház és templom helyén. Gregoróczy Vince ideiglenesen megbízott győri végvidéki főkapitány (1574–75, 1590–92) és győri magyar főkapitány-helyettes (1580–92) volt, l. PÁLFFY: Császárváros 245., 241., 237., telke az említett telkek legnagyobbika. Grebechy Ilona Dallos János felesége és Grebechy Gergely lánya l. GECSÉNYI: Tanulmányok 90.

⁴⁵II. Ferdinánd oklevelének kiadását és magyar fordítását l. ACSAY: Főgimnázium 16–18.

⁴⁶Mérő János és Staal Tamás marhakereskedelemmel, Staal emellett juh- és sertéskereskedelemmel foglalkozott, l. *Gecsényi Lajos*: Győr kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVII. században. In: GECSÉNYI: Tanulmányok 257., 264.

nem tudott gyors eredményt felmutatni. A káptalan ellenkezésével szemben ugyan tehetetlennek érezte magát, de elszánt maradt, és bízott Pázmány és a jezsuiták elkötelezettségében.⁴⁷ A tanítás őszi megkezdése esetére felajánlotta, hogy ő maga régi lakhelyére költözik, háza három szobáját pedig átadja a gimnázium céljára.⁴⁸ A jezsuiták a tanítás megkezdését azonban egyelőre 1627 elejére halasztották.

A káptalan egyébként nem volt egységes. Az erdélyi származású, a ferences rendbe is belépett Szentandrassy Csiky István valószínűleg kezdettől fogva szimpatizált a jezsuitákkal. A *litterae annuae* szerint sokat fáradozott a társaság győri letelepítéséért, és a „pártoskodók” féltékenysége ellenére támogatta a jezsuiták házszerezését.⁴⁹ A hangadó kanonokok között említi Pázmány egyik levele Altabak Jánost is.⁵⁰ A zágrábi egyházmegyéből származó dalmát pap a Collegium Germanicum Hungaricum növendékeként szintén nem lehetett mentes az egyházi reformok szellemiségétől. A római tanulmányok azonban nem jelentették a trienti elvek melletti maradéktalan elköteleződést, ahogy ezt a szintén a Collegiumban végzett Nagyfalvy Gergely személyisége is bizonyítja.

Nagyfalvy a győri káptalanban töltött 34 éve alatt fokozatosan lépegetett előre az egyházi ranglétrán. Mosoni főesperes, majd pápoci prépost, végül 1618-tól élete végéig örkanonok volt. Emellett 1624-től a szerémi, 1635-től pedig a váci püspöki címet is viselte. Személyiségét fennmaradt naplója és levelei alapján közelebbről ismerjük. Náprági Demeter, Lépes Bálint és Dallos Miklós idején is püspöki helynök volt, az egyházmegye ügyeit éveken keresztül ténylegesen ő irányította. Jogi szemlélete nem csak a jezsuitákkal, hanem korábbi kanonoktársával, Balásfy Tamással szemben is érvényesült, aki a pozsonyi káptalanba való áthelyezésekor nem akart győri stallumáról lemondani. Nagyfalvy végül elfoglalhatta az örkanonoki tisztséget, de nem szűnő ellentétben és vitában állt a káptalan jogait minduntalan megsértő győri katonasággal. 1623-ban a székesegyházban véres jelenetre került sor, amikor Lépes Bálint hagyatékának átadására Hans Breuner fegyverrel akarta rákényszeríteni az ellenálló kanonokokat. Nagyfalvy Dallos püspökségének első éveiben is az egyházmegye tényleges irányítója maradt, a zalavári és kapornaki bencés apátság elnyerése révén jövedelmei egyre inkább az egyházi elithez közelítették. A jezsuita rend győri letelepedése idején jellemző hangulatát Szabady Béla találóan határozta meg: „[*elkében*] a buzgóság fellobbanását mindig valami rideg jogvédelmi szándék mérsékli vagy fojtja el egészen”.⁵¹

A Nagyfalvy által vezetett káptalan elutasítása ellenére a jezsuita kollégium számára kijelölt helyet II. Ferdinánd, Giovanni Argenti osztrák tartományfőnök, Pázmány Péter és a Rambald Collalto, a Haditanács elnöke is jóváhagyta.⁵² A kanonokok véleményéről a Pázmány sürgetésére 1626 decemberében Dallos előtt

⁴⁷Dallos levele Pázmányhoz (1626. okt. 14.) GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3820.

⁴⁸Régi lakhelyeként valószínűleg apja, Dallos Pál házára utal, amely a Szent Anna utcában (ma Jedlik Ányos utca) állt. VILLÁNYI: Győr 167.

⁴⁹LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 68r.

⁵⁰Pázmány levele Dalloshoz (1626. okt. 16.) HANUY: Pázmány 543–545. (363. sz.)

⁵¹SZABADY: Nagyfalvy 223.

⁵²A káptalan Dallos és Pázmány sürgetése ellenére elhalasztotta a döntést a házak ügyében, mert néhány tagjuk még nem tért vissza a tizedszedésből l. Dallos Levele Lamormainihez (1626. dec. 8.) GyEL, GyKHHt Cth VII. nr. 394b. A káptalan Pázmány sürgető levelére adott reakci-

megjelent Nagyfalvy és Böythe Miklós számoltak be. Továbbra sem akarták megengedni birtokaik kisajátítását, mert – véleményük szerint – az átadás mellett felsorakoztatott indokok alapján, hogy tudniillik a telkeket jobb célra kívánják felhasználni, az egész város kisajátítható lett volna. A káptalan attól is tartott, hogy ha a jezsuiták megélhetése nem lesz kellően biztosítva, a kollégium fenntartását – legalábbis részben – majd a székeskáptalannak és a püspöknek kell állnia.⁵³

A káptalan akadémikusodása az eljárást csupán lassítani tudta. 1627 márciusára a győri főkapitányhoz már megérkezett a császári felszólítás, hogy vegye meg a kiválasztott három épületet az uralkodó nevében, de a püspök pénzén.⁵⁴ Május elején pedig Lósy Imre érseki vikárius elé rendelték a győri nagyprépostot, Ivánczy Jánost két kanonoktársával, akik ekkor már hajlandónak mutatkoztak a házak átadására, de csak abban az esetben, ha a kollégium felállítása az uralkodó nevében történik. Ezt a feltételt azért állították, mert tartottak a protestáns rendek ellenkezésétől.⁵⁵

Az ingatlanok megvételének körülményeit – amiről a szereplők saját szemzőgükből, gyakran elfogultan számoltak be – a források alapján nem lehet pontosan megállapítani. A házak megvétele valószínűleg Breuner távolléte miatt tovább várattott magára⁵⁶ – a kényes ügyet feltehetően nem bízták egyedül Nikodemius Pantelhoffer főkapitány-helyettesre.⁵⁷ A telkek megvétele vagy kisajátítása a július 16. előtti napokban történhetett meg, mert 16-án a háztulajdonosok már a káptalannál tiltakoztak a kikényszerített adásvétel miatt.⁵⁸ Dallos két nap múlva értesítette Pázmányt a káptalan tiltakozásáról.⁵⁹ Győr megye 1628. február 12-én kelt oklevele leírja az előző évben, az adásvétel után kevéssel, július 20-án lefolytatott vizsgálatot.⁶⁰ E szerint Egy Márton szolgabíró és Kun Miklós esküdt megjelentek Dobronoki György és Maurak Máté jezsuitáknál, valamint Dallos Jánosnál és Staal Tamásnál, hogy a káptalani telkek adásvételét, illetve a káptalan kegyúri jogának megsértését megtiltsák. Az oklevélbe az érintettek vallomásait is belefoglalták. A jezsuiták tagadták, hogy vettek volna bármit is (valószínűleg ők

ójáról (1626. nov. 21.) Diarium Nagyfalvi 128. A császár jóváhagyásáról (1626. nov. 13.) GyEL GyKHHLt Th XXXIII. nr. 27834.

⁵³Dallos feljegyzése (1626. dec. 22.) GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3823. Dallos az események közben folyamatosan levelezett Lamormainival is, l. Lamormaini Dalloshoz írott, a kollégiummal kapcsolatos levele (1627. febr. 9.) GyEL GyKHHLt Th XXXIII. nr. 27835.

⁵⁴„*nomine imperatoris, sed reverendissima vestra dominatio solvet pretium, prout alias mihi dixit et scripsit, et ego retuli imperatori*” Lamormaini levele Dalloshoz (1627. márc. 19.) GyEL GyKHHLt Th XXXIII. nr. 27836. A házakat Hans Breuner már korábban meg akarta venni fegyvertár céljára.

⁵⁵Pázmány levele Dalloshoz Lósy Imre 1627. máj. 8-án kelt leveléről l. GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3824., kiadva: HANUY: Pázmány 601. (402. sz.)

⁵⁶Lamormaini levele Dalloshoz (1627. máj. 18.) GyEL GyKHHLt Th. XXXIII. nr. 27837.

⁵⁷Nikodemius Pantelhoffer (†1633. márc. 28. előtt) 1606-tól Breuner alatt szolgál, strázsamester (1606), majd főstrázsamester (1607) Győrben, német gyalogskapitány (1607–1622), majd győri német főkapitány-helyettes (1624–1633). (Életrajzi adatait Pálffy Géza bocsátotta rendelkezésemre, segítségét ezúton is köszönöm.)

⁵⁸Diarium Nagyfalvi 137.

⁵⁹Pázmány levele Dalloshoz (1627. júl. 22.) HANUY: Pázmány 630–631. (419. sz.)

⁶⁰GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3830. 1628. máj. 13-án Dallos János és felesége Győr megye előtt ellentmondott a káptalan tiltakozásának l. GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3831.

valóban nem voltak közvetlen részesei a történeteknek), Dallos János kijelentette, hogy nem árulta a házát, és csak annak adná oda, „*az kinek meg mondhatatlan sz'wksege uolna rea*”, Staal Tamás pedig a Breuner és Pantelhoffert által alkalmazott erőszakot emlegette, és a császári parancsot, amire a kapitányok hivatkoztak.⁶¹

Az esemény mindenesetre nagy port kavart: rövidesen (július 22-én, illetve 24-én) a győri káptalan nevében Böythe Miklós és Vasváry György tiltakozott a vasvári és a pozsonyi káptalan előtt a tudomásukra jutott győri házvétel ellen. Fenntartva a jezsuita rend iránti tiszteletüket és szeretetüket⁶² – eltiltották Dallos Jánost és Staal Tamást a házak eladásától, a jezsuitákat az épületek megvételétől, lebontásától és a telkeken való építkezéstől, valamint Győr kül- és belterületén bármiféle ingatlan megszerzésétől. Eltiltották továbbá a királyt, a nádort és a személynököt az adományozástól és a tulajdonjog átruházásába való beleegyezéstől, a királyi bírót, a káptalanokat és a hiteleshelyeket pedig az ilyen házak és telkek tulajdonjogba való iktatásától.

A káptalan tiltakozásának nem volt fogantja. II. Ferdinánd 1627. szeptember 20-án kelt oklevelében az említett telkeket és házakat a jezsuitáknak adományozta.⁶³ Az ünnepélyes oklevél szerint a jezsuitákat letelepíti Győrben, és lakóhelyükül, valamint a rendházhoz tartozó kollégium, iskola és templom helyszínéül (a nyáron megvett) három épületet adományozza nekik egy telekkel a győri piactéren.

A házak tényleges átvételével és átadásával az uralkodó Ordódy Gáspár kamarai tanácsost és Rakoviczky György kamarai titkárt bízta meg.⁶⁴ Az eljárásról Dallost is tájékoztatták. A kamarai biztosok október 23-án érkeztek Győrbe, ahol Pantelhoffert győri kapitány és Zichy Pál győri alezredes jelenlétében átadták az épületeket a jezsuitáknak.⁶⁵

Szeptember végétől az októberi átadásig Dallos, illetve a háttérből Pázmány is sokat tett a káptalannal való megegyezés érdekében. A kanonokok nyilván tudták, hogy a jezsuiták letelepítését már nem akadályozhatják meg, ezért arra törekedtek, hogy minél előnyösebb feltételeket szabjanak. Dallos első hosszabb tárgyalása a káptalannal október 1–3. között zajlott.⁶⁶ A káptalan sérelmeit 13 pontban foglalta össze. Továbbra is törvénytelennek tartották az egyházi vagyon elidegenítését és félték a rendek ellenkezésétől (erre az esetre a király védelmét kérték). Sérelmeik jó része az ingatlanok után őket illető cenzus kiesésére vonatkozott. Az uralkodó-

⁶¹Pázmány július 22-én válaszolt Dallosnak. Azt tanácsolta, hogy ne a jezsuiták számára vegyék meg a házakat, hanem – az ellentmondás megnehezítésére – a császár nevében. Ez a levél az érsek tájékozatlanságát is tükrözheti, mert az uralkodó nevében, feltehetően némi erőszak segítségével történő adásvétel ekkor már megtörtént. HANUY: Pázmány 630–631. (419. sz.)

⁶²„*salva praenominatorum patrum et venerandam societatis Jesu reverentia et charitate*” GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3825., 3826.

⁶³ACSAY: Főgimnázium 16–18.

⁶⁴A Magyar Királyi Kamara levele Dalloshoz a telkek és házak átvételéről (1627. okt. 19.): GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3829. Ordódy Gáspár és Rakoviczky György kamarai tanácsosok, Rakoviczky György kamarai titkár l. *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. (Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 1) Bp. 1946. 132–133.

⁶⁵ACSAY: Főgimnázium 21.

⁶⁶A káptalan feljegyzése a telekátadás feltételeiről (1627. okt. 1.): GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3827.

tól a Gregoróczy-telekért kárpótlásul egy minden adótól és polgári tehertől mentes bécsi házat kértek, az elidegenített polgári házak után pedig évi 25 forintos cenzust követeltek. Kérték, hogy a társaság újabb telket, házat vagy birtokot ne kaphasson, és hogy a jezsuiták csak akkor vehessék át az épületeket, ha a három háztulajdonos a káptalan előtt nyilatkozik ingatlanjának átengedéséről. A káptalan a jezsuiták győri működését is szerette volna befolyásolni. Szorgalmazták, hogy magyar és horvát nyelvű szerzeteseket a társaság nagyobb arányban küldjön Győrbe, mint más nyelvűeket. II. Ferdinándtól kértek biztosítékot, hogy a székesegyház, annak kápolnái vagy oltárai ne kerülhessenek a jezsuiták felügyelete alá, nehogy az azokból származó jövedelem a társaságot illesse. Kérték továbbá, hogy délelőtti prédikáció ezentúl is csak a székesegyházban lehessen – a hívek együtt tartása érdekében. A körmenetekre, valamint a kanonokok és más kiválóságok temetésére a gimnázium tanulói vonuljanak ki a püspök vagy helytartója rendelkezése szerint. Az elemi iskola maradjon régi helyén, tanulóit a káptalan iskolamestere tanítsa. Ha a jezsuiták tanítványai súlyos büntetést követnek el, a polgári bíróság büntesse őket. Ha pedig a szerzetesek bármilyen okból Győr elhagyására kényszerülnének, ne térhessenek vissza, a kollégium és iskola telke és épületei szálljanak vissza a káptalanra mint földesúrra.

Dallos Miklós válaszában igyekezett megnyugtatóan a kanonokokat: a jezsuiták nem fognak terjeszkedni, a karok és rendek ellenkezéseitől nem kell tartaniuk, a káptalan birtokainak ilyen célra való átadása pedig nem jelenti a kanonokok esküszegését. Fogadják el a király akaratát, és bízzanak a jezsuita rend vezetésében, hogy megfelelő számú és alkalmas rendtagot fognak Győrbe küldeni. Dallos sokallta a házakért kért cenzust, a királytól követelt ház helyett pedig egyik saját házát ajánlotta fel. Ne akadékoskodjanak, kicsinyes követelésekkel ne hátráltassák a tanítás megkezdését, mert úgy tűnik, mintha szándékuk csak a jezsuiták letelepedésének megakadályozása lenne – írta, és arra kérte a káptalant, hogy megjegyzései szerint módosítsa kívánalmait.⁶⁷

A káptalan győzködéséből Pázmány Péter is kivette a részét. Levelekben igyekezett meggyőzni a kanonokokat, hogy békésen és méltányosan intézzék el az ügyet.⁶⁸ Feltételeik közül csak hármat kifogásolt. A megegyezés érdekében a káptalan két tagjának Vágsellyére küldését kérte. Pázmány ugyanis ott tartózkodott, és a káptalannak a társasággal való megegyezéséhez Káldi Györgyöt is Sellyére akarta hívni. Az érsek jelenlétében való egyezkedés feltehetően elmaradt, bár a telkek és házak átadására 1627 októberében sor került. A káptalannal való megegyezés azonban majd két évvel későbbre tolódtott.

1628 telén a győri káptalan pontjai már Muzio Vitelleschi rendfőnök elé is eljutottak. Kristofor Dombriinak⁶⁹ írott válaszában konkrétan meg nem nevezett mel-

⁶⁷Dallos válasza a káptalan pontjaira (1627. okt. 1–3.): GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3828., a források részletes kivonatait l. ACSAY: Főgimnázium 19–20.

⁶⁸Pázmány levelei a győri káptalanhoz (1627. okt. 7., 18.): GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3819., GyEL GyKMLt Cth VII. nr. 332., kiadásuk: HANUY: Pázmány 654–655. (438. sz.), 660–661. (443. sz.)

⁶⁹Kristofor Dombriin (1572 k.–1631) horvát származású jezsuita, 1615-ben, 1618-ban, majd 1623–1626 az osztrák tartományfőnökök társa („socius”), 1627–1629 osztrák tartományfőnök, l. LUKÁCS: Catalogi I. 655–656.

tánytalan követeléseket kifogásolt, amelyek mérlegelését a tartományfőnökre bízta, az ügy végkimeneteléről pedig további tájékoztatást kért.⁷⁰ A káptalan a jezsuiták letelepítésével kapcsolatos aktuális feltételeit 1629 nyarán küldte el Dombrinnak, akinek a válasza július 7. után kerülhetett a káptalani gyűlés elé.⁷¹ A tárgyalások szálát ennek hatására Dallos is újra felvette. Fennmaradtak naplójegyzetei a káptalannal és Káldi Györggyel folytatott tárgyalásokról.⁷²

A székeskáptalan jogainak biztosításáról II. Ferdinánd és a jezsuita rend részéről Kristofor Dombrin is oklevelet állított ki.⁷³ A megegyezés a káptalan korábbi feltételeihez képest néhány ponton tért el. Annak eldöntését, hogy a telkek átadása jelent-e esküszegést, a püspökre bízta. Anyagilag méltányos kompromisszum született: a káptalan 800 forintot kapott a Gregoróczy-telekért, amely felett a káptalani joghatóságot elismerték a jezsuiták. A polgári házakért a társaság évi 15 forintos cenzus fizetését vállalta. Leszögezték, hogy a város földesura a káptalan, és a jezsuiták a városon belül nem terjeszkedhetnek, de a városfalakon kívül vásárolhatnak kertet. Ha a társaság Győr elhagyására kényszerülne, az iskola a káptalanra száll vissza, a társaságot az épületek ára sem illeti meg. A káptalan viszont megígérte, hogy ebben az esetben a jezsuiták későbbi visszatérését nem akadályozza meg. A jezsuitákra bízta, hány rendtagot küldenek Győrbe. A dél-előtti prédikációk kapcsán az érsekre és a győri püspökre ruházták a döntés jogát, a jezsuitáknak megengedték, hogy katekizáló beszédeket tartsanak délután is. A tanulók által elkövetett bűntetteket pedig súlyosságuk mértéke szerint más-más bíróság elé utalták.

Mire 1629 júliusában Dallos Miklós és a jezsuiták megegyeztek a káptalannal, a társaság már Győr mindennapjainak részévé vált: évek óta tanítottak, prédikáltak, misszióztak a városban és környékén. A kanonokok lassan hozzászokhattak a szerzetesek jelenlétéhez, bár terjeszkedésüknek továbbra is ellenálltak. A jezsuiták azonban megszolgálták Dallos és utódai támogatását a barokk Győr megszületésének szellemi előkészítésével.

A jezsuiták letelepedése és tevékenysége Győrben

Acsay Ferenc gimnáziumtörténeti munkájának első alfejezetében (*A Jézus-társaság letelepedése*) hosszasan taglalja a kollégium helyének kijelölése és épületeinek megszerzése miatt kialakult konfliktusokat. Röviden megidézi az alapítás pillanatát: Káldi Györgynek a szülőkhöz intézett felhívását, hogy gyermekeiket küldjék el a megnyíló iskolába.⁷⁴ A gimnázium belső történetének ismertetését következőleg az 1630. évvel (1629/30. tanévvel) kezdi. A jezsuiták 1630 előtti

⁷⁰ARSI Austr. vol. 4. I. 44. p. (1628. dec. 4.)

⁷¹Dombrin válasza a káptalannak: GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3837.

⁷²Dallos naplójegyzetei (1629. szept. 30., okt. 1., 3., 12., 21–25., nov. 8–9.): GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3833., 3834.

⁷³Fennmaradt a megegyezés két fogalmazványja és a tisztázata (1629. júl. 11–12.): GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3832., 3835., 3836. A megegyezés kivonatát l. ACSAY: Főgimnázium 22–23.

⁷⁴ACSAY: Főgimnázium 23.

tevékenységéről azonban nagyon keveset árul el.⁷⁵ Pedig az 1626-tól folyamatosan Győrben élő rendtagok szerepe a kollégium megszületésében legalább annyira fontos, mint Dallos, Pázmány és II. Ferdinánd támogatása, vagy a káptalan akadályozó megnyilvánulásai.

A jezsuita rend részéről a kollégiumalapítás tudatos, megfontolt, jól előkészített lépés volt. A tervezés a rendi vezetés szintjén kezdődött meg. A rendfőnök, Muzio Vitelleschi már 1626 májusában a győri letelepedésről levelezett Giovanni Argenti osztrák tartományfőnökkel.⁷⁶ Az erődváros kezdettől fogva nem missziós célpontként fordul elő a társaság terveiben, hanem leendő kollégium helyszínéül.⁷⁷ Az új iskolát intézményhálózatuk harmadik nagy bázisának szánták, amely Nagyszombat és Pozsony mellett a katolikus megújulás új regionális központja lett.

A lehetőséget még a jezsuitáknál is korábban ismerte fel Pázmány. Pozsony után olyan helyet keresett a társaság számára, amely a török közelsége miatt a protestantizmus térhódításának is kevésbé tudott ellenállni. Az 1625. évi soproni országgyűlésen egyháztartományának püspökeit rábírta, hogy erre a célra közpénten váltsák vissza az „eretnek” Batthyány Ferencnek korábban 20000 forintért elzálogosított szentgotthárdi apátságot, ez ugyanis anyagi alapja lehetne egy Győrben felállítandó jezsuita kollégiumnak.⁷⁸ Az apátság valójában Batthyány Ferenc felesége, Poppel Éva illetve az ő nagyanyja, Széchy Margit zálogbirtoka volt, amelyet a ciszterci rend többször sikertelenül próbált visszaperelni. Egy 1622-ben hozott ítélet szerint az apátság az addigi zálogbirtokosok kezében maradt, mert a kincstár nem tudta visszaváltani. Azonban kerestek olyan egyházi személyt, aki 20000 forint letétbe helyezésével magához váltsa az apátságot. Pázmány az ügyben fellépett ugyan az egyház érdekében, de az apátság cisztercieknek való visszaadását nem támogatta, mert magyar egyházi javakat nem lehetett külföldieknek adományozni.⁷⁹ Pázmányt feltehetően foglalkoztatta a per lezárása utáni években a szentgotthárdi apátság kiváltásának lehetősége, ezért kérte püspöktársai segítségét. Miután a szükséges összeget Ergelics Ferenc veszprémi, Dallos Miklós győri, Sennyey István váci és Szentandrassy Csiky István erdélyi püspök (egyidejűleg pápoci prépost) összeadta, az ügyet felterjesztették VIII. Orbán pápához. Ő a visszaváltással ugyan egyetértett, de az apátság éves bevételeit a hódoltsági püspökök jövedelmének kiegészítésére kívánta fordítani. A pápa válaszára a püspökök visszakoztak és más forrást kerestek a kollégium részére.⁸⁰

A kollégiumalapításban leginkább érdekelt püspök, Dallos Miklós a nehézségek láttán azt javasolta, hogy a veszprémvölgyi apácakolostor birtokaiba iktassák

⁷⁵A káptalannal való megegyezés után kollégium bővítéseit (további ház- és telekszerzéseit) és birtokviszonyait részletezi, l. ACSAY: Főgimnázium 23–40.

⁷⁶ARSI Austr. vol. 3. II. 708. p. (1626. máj. 16.)

⁷⁷ARSI Austr. vol. 3. II. 725. p. (1626. júl. 18.)

⁷⁸LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v.

⁷⁹Zlinszkyné Sternegg Mária: A szentgotthárdi ciszterci apátság története és művészetének emlékei (1183–1878). In: *Kuntár Lajos–Szabó László* (szerk.): *Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok*. Szombathely 1981. 381–382.

⁸⁰LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v. Pázmány a szentgotthárdi apátság javainak a győri kollégium céljára való felhasználásáról Carlo Caraffával is levelezett (1626. márc. 25., júl. 21.) l. HANUY: Pázmány 509–511. (338. sz.), 523–524 (349. sz.)

be a társaságot.⁸¹ A Boldogságos Szűzről nevezett kolostort az 1552-es török ostrom után hagyták el a ciszterci apácák, akik Körmendre menekültek. Környékbeli birtokaikból intézőik révén és a török pusztításoknak köszönhetően nem sok hasznuk származott, bár birtokjogukat többször megújították. Hárich János szerint közösségük 1626-ig létezett.⁸² A kolostor kihasználatlanságát bizonyítja Dallos beszámolója is, aki szerint ekkor csak egyetlen laikus nővér volt ott, aki valójában nem is volt szerzetes, csak annak adta ki magát, a kolostor javait pedig eltékoztolta.⁸³ A javadalmat II. Ferdinánd eredetileg a Magyar Kamara tanácsosainak javaslatára a pozsonyi jezsuita kollégiumnak szánta, de végül Dallos kérésére a győri kollégiumnak adományozta.⁸⁴ A birtokok jövedelmének kezelésével a püspököt bízta meg, akit a Magyar Kamara küldött Pápan iktatott birtokba, mert a javadalmak nagy része a törökök fennhatósága alatt volt.⁸⁵ A birtokkormányzás csak 1629-ig maradt Dallos felügyelete alatt, ekkor a királytól felmentést kapott, a javak kezelését és kormányzását Szentandrassy Csiky István veszprémi püspök (1630), majd Sennyey István vette át. Lényegében ez a birtoktest és főképp Dallos bőkezű adományai tették lehetővé, hogy a kollégium megkezdje működését. A későbbi adományok sorában a legkorábbi III. Ferdinándhoz kötődik: 1638-ban a győri jezsuitáknak adta a Szent Jakabról nevezett lébényi bencés apátság dunántúli birtokait is, egyidejűleg elrendelte a jezsuiták beiktatását veszprémi birtokaikba. Ezzel a győri jezsuiták már maguk intézhették birtokügyeiket.⁸⁶

A kollégium helyének és megfelelő anyagi alapjának biztosítása tehát lassanként megoldódott. A feltételek megteremtésével párhuzamosan a jezsuiták győri tevékenységüket is megkezdték, amelyben kezdettől fogva központi helyen állt az oktatás, ezért a rend erősödő jelenlétét is az iskola fejlődésében lehet lemérni. Az 1627/28–1630/31 közötti négy tanévben folyamatosan épült ki a teljes, ötosztályos gimnázium.

Az alábbi táblázat az 1626–1631 között hosszabb-rövidebb ideig Győrben állomásozó jezsuita rendtagokat veszi számba:⁸⁷

⁸¹LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v.

⁸²Hárich János: A veszprémi apácakolostor birtokainak története (1526–1773). Pécs 1928. (a továbbiakban: HÁRICH: Veszprémi apácakolostor birtokainak története) 5–8.

⁸³LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v.

⁸⁴DÉNESI: Misszió 95.; GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3816.

⁸⁵II. Ferdinánd levele Dalloshoz (1626. okt. 3.) GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3817.

⁸⁶HÁRICH: Veszprémi apácakolostor birtokainak története 9–11.

⁸⁷1627/28-tól az adatokra I. LUKÁCS: Catalogi II. 316., 329., 343., 354. A kezdeti időszak adataira I. a főszövegben is használt forrásokat (1627. aug. 7.-i érkezés: LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v; GyEL GyKMLt Th XII. nr. 802. (eredeti jelzete: GyEL GyKMLt Th XXXII. nr. 27776.), Vásárhelyi 1627. nov. 20-án már Győrben: Diarium Nagyalvi 72., Káldi érkezése és távozása: Diarium Nagyalvi 138., 72.). A feltételezett érkezési és távozási időpontokat kérdőjellel jelöltem. 1628/29-től a Győrbe helyezett rendtagok pontos érkezési és távozási időpontjait – érdektelenségük és nehezen feltárható voltuk miatt – nem tüntettem fel, csak a Győrben tartózkodókat jelöltem *-gal. A „státusz”-oszlopban használt rövidítések: P = pater, C = coadiutor temporalis, M = magister.

Név	Státusz	1626/1627	1627/1628	1628/ 1629	1629/ 1630	1630/ 1631
Dobronoki György	P	1626. aug. 7-én érkezett	1627 őszi tanévkezdés előtt távozott?			
Johannes Rombaut	P	1626. aug. 7-én érkezett	1627 őszi tanévkezdés előtt távozott?			
Szilágyi János	C	1626. aug. 7-én érkezett?	1627 őszi tanévkezdés előtt távozott?			
Vásárhelyi Dániel	P		1627. nov. 20. előtt érkezett	*	*	*
Maurak Máté	P		1627 nyarán érkezett?	*	*	
Eperjessi György	P		1627/28 tanévkezdésre érkezett?	*		*
Hölggy György	M		1627/28 tanévkezdésre érkezett?	*		
Ioannes Gelheuser	C		1627/28 tanévkezdésre érkezett?	*	*	
Hári Ambrus	C		1627/28 tanévkezdésre érkezett?	*	*	
Káldi György	P		1627. júl. 27-én érkezett, 1627. nov. 20-án távozott			
Lippay János	M			*	*	
Velikay Mihály	P				*	
Franciscus Fügenschuh	M				*	*
Várkonyi Simon	M				*	
Guilielmus Neuoffer	P					*
Szeghy Ferenc	P					*
Michael Luchich	M					*
Tomkovich György	M					*
Philippus Fridel	C					*
Kun János	C					*
Rauch Conradus	C					*

A jezsuiták három minőségben teljesítettek itt szolgálatot. Papként elláthatnak lelkipásztori feladatokat, illetve az intézmény vezetője is négyfogadalmas jezsuita szerzetes volt. A tanítók főleg a papszentelés előtt álló úgynevezett *magisterek*, tanítási gyakorlatra küldött rendtagok voltak. Győrben, mivel a társaság kezdetől fogva emberhiánnyal küzdött, előfordult, hogy papok is elláttak tanári feladatokat. A harmadik csoportot a *coadiutor temporalis*-ok, a segítő testvérek alkották, akik az intézmény napi működését biztosították. A szabáson és vásárláson át a főzésig mindenféle szolgálatot teljesítettek, közülük került ki a sekrestyés is. A coadiutorok napi tevékenységéről a források gyakorlatilag semmit sem szólnak, ezért a rendtagok 1626–31 közötti győri személyi összetétele is csak arra enged következtetni, hogy a tanári karhoz hasonló gyakorisággal váltogatták egymást.

A gimnázium teljes későbbi jezsuita korszakának igazgatóit és tanári karát, valamint tanulóinak számát és összetételét elemezte Acsay Ferenc. Gyakorló tanárként és gimnáziumigazgatóként rosszallóan állapította meg, hogy a jezsuitáknál: „a

tanári karral együtt az igazgató is folyton változott.⁸⁸ Kezdetben a kép árnyaltabb volt. Úgy tűnik, a rend vezetése direkt a kezdeti nehézségek leküzdésére küldte az első csoportot, tulajdonképpen két „erős emberét” és egy segítőt. Győr nyelvi adottságainak megfelelően a missziót vezető Dobronoki György mellett Johannes Rombaut luxemburgi származású jezsuitát küldték, akiről a források megjegyzik, hogy németül és más nyelveken is jól beszélt.⁸⁹ Az iskolakezdemésre teljesen új csoport érkezett Vásárhelyi Dániel, az első igazgató vezetésével. Az 1629/30-as tanév végéig egy részben változó, részben bővülő személyzettel számolhatunk, amelyben a superior mellett a második ember, Maurak Máté is állandóan jelen volt. Akik ebben az időszakban rajtuk kívül Győrben tanítottak, mind két-két évet töltöttek itt. 1630/31-re azonban gyakorlatilag az intézmény lakói teljesen kicserélődtek: Vásárhelyi mellett csak a visszatérő Eperjessi György számított réginek.

A jezsuiták „előőrse” tehát Dobronoki György (1588–1649) vezetésével 1626. augusztus 7-én érkezett Győrbe.⁹⁰ Érdemes megjegyezni, hogy a társaság választása nem véletlenül eshetett éppen Dobronokira. 1611-ben, a brünni rendházban kezdte meg szerzetesi pályafutását Káldi György vezetésével. A bölcsészetet Grazban végezte, majd 1616-ban a frissen alapult homonnai kollégiumban tanított magisterként. 1619-ben visszatért Grazba, ahol a teológiát kezdte el, és az egyetem akkori rektora, Wilhelm Lamormaini is tanította.⁹¹ 1623-ban a grazi egyetem tanára lett. Talán épp a győri kollégiumalapítás egyik legfőbb bécsi jezsuita támogatója, Wilhelm Lamormaini ötlete volt, hogy Dobronokit küldjék Dallos székvárosába. A győri püspök ugyanis már 1626 tavasza óta levelezett a császári gyóntatóval az új iskoláról, júliusban pedig néhány nap különbséggel érkezett meg Giovanni Argenti tartományfőnök és Lamormaini levele Dalloshoz, amelyek a várva várt jezsuiták érkezését adták tudtára.⁹²

A püspök örömebe azonban ürem is vegyült. Nem sikerült ugyanis méltó lakhelyet biztosítani a város új lakóinak. A jezsuiták ezért először a püspöki palotában kaptak szállást, de mivel ez a társaság feladataira alkalmatlannak bizonyult, egy kanonok házába költöztek be, és kérték, hogy a korábban nekik szánt Pauhoffba

⁸⁸ACSAY: Főgimnázium 48. A személyek viszonylag gyakori áthelyezése a jezsuitáknál bevett gyakorlat volt, ez az oktatás színvonalát – a központilag szabályozott, egységes tanrendnek köszönhetően – nem befolyásolta.

⁸⁹Lamormaini levele Dalloshoz a Győrbe küldendő első két jezsuitáról (1626. júl. 23.) GyEL GyKHHLt Th XXXIII. nr. 27832.

⁹⁰LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v, Dobronoki köszönő levele Dalloshoz (1626. aug. 7.) GyEL GyKHHLt Cth XII. nr. 802 (eredeti jelzete: GyEL GyKHHLt Th XXXII. nr. 27776.). Dallos Miklósnak Giovanni Argenti is levélben köszönte meg a társaság befogadását (1626. aug. 23.) GyEL GyKMLt Th XXXII. nr. 27771.

⁹¹A következő években a zágrábi, majd 1631-től a nagyszombati kollégium rektora volt. Kulcszerepe volt az 1635-ös egyetemalapításban, amelynek első rektora lett. 1637-ben Draskovich György győri püspök meghívására lett soproni házfőnök, az ő nevéhez fűződik a soproni kollégium 1640. évi megnyitása. 1640–1644 között a feltehetően már Ungváron működő, újrainduló homonnai kollégium rektora lett, utolsó éveiben pedig ismét a nagyszombati egyetem rektori tisztét látta el. Életére l. *Mészáros Klára*: Dobronoki György. Egy jezsuita a XVII. századból. Alsólendva 2004.; LUKÁCS: Catalogi II. 575.; *Velics László*: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. II. (1610–1690). Bp. 1913. 44–46.

⁹²GyEL GyKHHLt Th XXXII. nr. 27770. (1626. júl. 23.), GyEL GyKHHLt Th XXXIII. nr. 27832. (1626. júl. 28.)

mehessenek.⁹³ A végül kiválasztott piactéri ingatlanok megszerzése azonban az ismertett okok miatt elhúzódott, ide csak 1627 őszén költözhetett be a társaság. Az „előőr” így az említett kanonoki házban kezdte meg lelkipásztori és térítő tevékenységét. A ház tulajdonosa – feltételezésem szerint – a győri kollégiumalapítást már 1625-ben anyagilag is támogatni kész Szentandrásy Csiky István lehetett, de erre a források közvetlenül nem utalnak.

A jezsuiták letelepedését segítette az uralkodó támogatása is. II. Ferdinánd már 1626. augusztus 5-én kelt levelében kifejezte akaratát, hogy még az év őszén kezdje meg működését a győri kollégium.⁹⁴ Ehhez természetesen ekkor még sem az anyagi, sem az infrastrukturális, sem a személyi feltételek nem voltak adottak. A hevesen tiltakozó káptalannal és a nem minden tekintetben készségees győri katonai vezetéssel szemben azonban lassanként fölénybe került az uralkodó, a jezsuita és a magyar egyházi vezetés tábora. A tanévnyitó viszont egyelőre elmaradt: novemberben már a következő év, 1627. január 7-ére tervezték.⁹⁵

A társaság győri letelepedésének jelentőségét jelzi, hogy az ügy előfordul a rendfőnököknek az osztrák provincia vezetésével folytatott levelezésében is. 1626 novemberében Muzio Vitelleschi kérte Lamormainit és Kristofor Dombrin osztrák tartományfőnök-helyettest a győri rezidencia pártfogolására.⁹⁶ Lehet, hogy Vitelleschi nem volt naprakész a győri események ügyében, mert néhány tanító és pap kiküldését kérte, hangsúlyozva, hogy a törökkel szembeni erődítményben, a királyság védőbástyájában különösen fontos lenne a katolikus vallás megerősítése.

A tanítás megfelelő színvonalának biztosítása Dallosnak szívügye volt. Már 1626 decemberében arra kérte Argenti tartományfőnököt, hogy ha nem tud azonnal gondoskodni arról, hogy az iskolában a syntaxisig (a harmadik évfolyamig) bezárólag induljanak osztályok, inkább halasszák el a tanítás megkezdését. A tanévkezdés további csúszása gyakorlatilag egyértelmű volt, ugyanis magisterek helyett Lamormaini még karácsonykor is csak ígéreteket küldhetett a püspöknek.⁹⁷ Végül az iskolakezdésben is az épületek tényleges birtokba vétele jelentette az át-törést: 1627. november 1-én kezdték meg az első két osztály tanítását. A házakat Dallos bőkezű adományai révén tették lakhatóvá és használhatóvá.⁹⁸

Az iskola folyamatosan bővült, amíg az 1630/31. tanévre teljessé válhatott. A jezsuita intézményhálózat következő fokozatát jelentő kollégium státust is ekkor nyerte el: az 1630. évi *litterae annuae*-ban a „Sedes Jaurinensis” címben az első szót egykorúán javították „Collegium”-ra.⁹⁹ Az egyes osztályok indulási éveit és tanáraikat mutatja az alábbi táblázat:¹⁰⁰

⁹³LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v.

⁹⁴GyEL GyKMLt Th. XXVII. nr. 3815.

⁹⁵GyEL GyKHhLt Th XXXIII. nr. 27834.

⁹⁶ARSI Austr. vol. 3. II. 765–766. p. (1626. nov. 28.)

⁹⁷Lamormaini levele Dalloshoz (1626. dec. 24.) GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3822.

⁹⁸LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v.

⁹⁹LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 68v.

¹⁰⁰A táblázat adatait l. LUKÁCS: Catalogi II. 316., 329., 343., 354. Az 1628/29. tanévben a syntaxis és a poetica osztályait is Eperjessi György tanította.

Induló osztályok	1627/28	1628/29	1629/30	1630/31
1. grammatica infima/ principia	Hölgy György	Lippay János	Várkonyi Simon	Tomkovich György
2. grammatica media/ grammatica	Eperjessi György	Hölgy György	Lippay János	Michael Luchich
3. grammatica suprema/ syntaxis		Eperjessi György	Velikay Mihály	Eperjessi György
4. humanitas/ poetica		Eperjessi György	Franciscus Fügenschuh	Franciscus Fügenschuh
5. rhetorica				Szeghy Ferenc

Az iskola kezdeti működéséről az éves jelentések (*litterae annuae*) alapján alkothatunk képet.¹⁰¹ Ennek a forrástípusnak már-már kötelező eleme az áttérések és a csodás esetek leírása, amely a győri beszámolókból sem hiányzik. 1628-ban már látványos eredményeket értek el a tanításban, mert Dallos híresztelni kezdte a kollégium sikerét.¹⁰² Ez feltehetően nem csak a humaniora hatékony oktatását jelentette, hanem a várt hittérítést is: 1629-ben 24, 1630-ban 23 protestáns diák áttérését említik.¹⁰³ Acsay megfigyeléseivel egybevág az 1629-es éves jelentés megjegyzése: Szlavóniából kezdettől fogva viszonylag nagy számú diákság érkezett. A döntően szegényebb sorsú ifjakat nagyrészt családoknál szállásolták el, akik gondoskodtak róluk. Ennek a szükségmegoldásnak talán kevéssé várt gyümölcse lett, hogy az áttérő diákok nagy része szállásadójánál ismerte meg életközlemből az „igaz hitet”.¹⁰⁴ 1630-ban Dallos már-már erőszakos kérésére a retorikai osztályt is elindították, bár a jezsuiták az anyagi háttér szűkössége és kis létszámuk miatt ezt igyekeztek elodázni. A püspök folyamatos anyagi segítségével túl reprezentatív szerepet is vállalt; a tanévnyitón beszédet tartott a diákoknak, majd a római rítus szerinti Veni Sancte misét mutatott be a jezsuiták házikápolnájában.¹⁰⁵

Bár az oktatás részét képezte, de a hittérítéshez is kapcsolódik a jezsuita színjátszás. 1629-ben Dallos és a kanonokok, a vár katonai parancsnokai és a főkapitány előtt szerepeltek a diákok, a szegények iránti könyörületességéről híres Nolai Szent Paulinus történetét vitték színre. Elképzelhető, hogy a darab szövegvét Nagyszombatból kapták, mert ott ugyanebben az évben szintén Paulinus püspökről adtak elő.¹⁰⁶ Az előadást a kollégiumban tartották, és bár nem tudtak méltó felszereléseket és elég tágas helyet biztosítani, mégis tetszést arattak; egyesek azt hitték, hogy a színészeket máshonnan hívták Győrbe.¹⁰⁷ A következő évben hasonló sikert hozott a bibliai Jephtha történetének bemutatása. A talán nem teljesen elfogulatlan jezsuita beszámoló szerint a darab a köznép egy részét és a főpapokat is könnyekre fakasztotta, a háborús viszonyok között szokatlan színházi díszlet pedig sokakban csodálatot ébresztett.¹⁰⁸ Az előadások a következő években

¹⁰¹A győri rendház historia domusa sajnos nem maradt fenn, ezért vagyunk a *litterae annuae*-ra utalva.

¹⁰²LA 1628. ÖNB Cod. 13564. fol. 3v.

¹⁰³LA 1629. ÖNB Cod. 13564. fol. 39v, LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 68r.

¹⁰⁴LA 1629. ÖNB Cod. 13564. fol. 39v.

¹⁰⁵LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 68r.

¹⁰⁶*Staud Géza: A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai 1561–1773. (A magyarországi iskolai színjátékok forrásai és irodalma II) I–II.* Bp. 1984–1986. (a továbbiakban: STAUD: Jezuista) I. 87.

¹⁰⁷LA 1629. ÖNB Cod. 13564. fol. 39v.

¹⁰⁸LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 68r.

is rendszeresek maradtak, előfordult, hogy egy-egy évben két darabot is játszottak.¹⁰⁹

A színelőadásokhoz hasonlóan a jezsuiták sikeres lekipásztori, térítő- és misziós munkájáról is az éves jelentések számolnak be.¹¹⁰ A topikusan visszatérő elemek ugyan kissé egysíkúvá teszik a beszámolókat, de arra lehetőséget adnak, hogy tevékenységi körükről képet alkossunk. 1629-ben 43 győri és 15 környékbeli, 1630-ban 18 várbéli protestáns áttérését és egy-egy török megkeresztelését említik. Két esetet említenek mint kiemelkedő eredményüket: egy 22 éve protestánssá lett ember visszatérítését, valamint egy halálraítélt evangélikus asszony szentségeiben való részesítését. A jezsuiták a prédikálás és a szentségek (főképp a gyónás, áldozás) kiszolgáltatása révén tudtak széles néprétegekre hatni. 1629-ben a húsvéti és karácsonyi ünnepkörben, 1630-ban három alkalommal tettek missziós körutat a közeli falvakban és tanyákon. Ebben az évben már vidékről is sokan érkeztek a jezsuitákhoz a jeles ünnepek alkalmával, akiknek folyamatos gyónási lehetőséget biztosítottak. Különleges eseménynek számított, hogy négy jezsuita – probáció ideje lejárta után – Turócról Győrbe jött, hogy fogadalmát letegye. A diákok énekekkel és szavalatokkal készültek ezekre az alkalmakra, ami a győriek számára újszerű élményt jelenthetett, mert produkcióikat tapssal jutalmazták. Szintén különleges, de nem ilyen örömteli esemény volt 1630-ban először Dallos Miklós, majd a jezsuitákat a kezdetektől támogató Szentandrassy Csiki István veszprémi püspök, illetve pápoci prépost temetése. Dallos március 24-én halt meg, temetése nagy pompával zajlott, amire a kanonokok becslése szerint több mint 100 forintot költöttek. A kollégium pompás temetési menetet rendezett. A diákok jelvényekkel és képekkel vonultak fel, és számos irodalmi alkotással (beszédekkel, versekkel) tisztelegtek a kollégiumalapító előtt. Dallos utóda, Sennyey István a temetésen elhangzottakat írott formában el is kérte a jezsuitáktól, hogy gondoskodják azok megőrzéséről. Személyében is a társaságot pártoló főpap került a győri püspöki székbe.

Hogy a püspöki pártfogás milyen nagy jelentőséggel bírt, azt Dallos Miklós adományainak mértéke mutatja a legjobban. Bár a győri püspökség korabeli éves jövedelmét pontosan nem ismerjük, a század közepére vonatkozó 5000–8000 aranyforintos tételek alapján nagyságrendileg meg lehet becsülni Dallos jövedelmét is: valamivel kevesebb, mint 5000 forint lehetett.¹¹¹ Ennek fényében még inkább felértékelődnek pénzbeli és tárgyi adományai. Amellett, hogy a piactéri házakat is a püspök fizette ki, 1627-ben 5000 forintot adott a kápolna és az épületek felszerelésére, 1628-ban pedig több mint 3000 forintot a leendő kollégium és templom építésére.¹¹² 1629-ben 800 birodalmi tallér mellett a négy tanítónak 100-100 forintot adott, amelyet a következő évben az ötödik magisternek szánt 100 forinttal egészített ki.¹¹³ A szertartásokhoz szükséges tárgyakat, ruhákat is adományozott: 4

¹⁰⁹STAUD: Jezsuita II. 11–14.

¹¹⁰Az alábbi eseményeket az 1629. és 1630. évi *litterae annuae* alapján írtam: LA 1629. ÖNB Cod. 13564. fol. 39v–39r, LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 68v–68r.

¹¹¹A 17. századi magyarországi püspöki jövedelmekre l. *Molnár Antal*: Az egri püspökség 17. századi történetéhez. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 14 (2002) 1–4. sz. 77–96., 93.

¹¹²LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v, LA 1628. ÖNB Cod. 13564. fol. 3v.

¹¹³LA 1629. ÖNB Cod. 13564. fol. 39v, LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 68r.

miseruhát 1627-ben, egy díszesebbet 1630-ban, 4 aranyozott ezüst kelyhet, ugyanilyen tömjéntartót, serleget és szenteltvíztartó-edényt, misézéshez való ezüstitállal és ezüstkancsókkal (1628), valamint két kisebb török szőnyeget és egy orgonapozitívot a házi kápolna részére (1630).¹¹⁴ Dallos mellett mások is támogatták az egyre bővülő rendházat. Szentandrásy Csiky Istvánról például tudjuk, hogy évente 300 forintot, 36 véka búzát és ugyanennyi csöbör bort adományozott.¹¹⁵ 1629-ben függönyökkel és egy török szőnyeggel gazdagodott a kápolna, valamint 4 miseruhára elegendő díszes selyemkelmével. A rendház is egyre otthonosabbá vált: 3 kályhával, új cellákkal, éléskamrával és bútorokkal bővítették.¹¹⁶ A kollégium az 1630-as rossz termésű évet is jötevői segítségével vészelte át. Ebben az évben a könyvtár gyarapodásáról is tudunk, amelyet már 1626 októberében igyekeztek az első szerzetesek megalapozni, amikor Náprági Demeter győri püspök könyvhagyatékából kértek kódexeket.¹¹⁷ 1630-ban pedig 400 birodalmi tallér értékben kaptak könyveket, a szent atyák és egyházdoktorok műveit. Ekkor már vásárlással is gyarapították birtokukat; egy falusi földet vettek húsz földművessel, egy másik faluban pedig egy 200 forintra becsült telket, aminek az értékét a belőle származó fa és széna adta.¹¹⁸

Az éves jelentések tehát egy jól működő, dinamikusan fejlődő intézmény képét tárják elénk. A kollégium működését azonban a kezdetektől fogva konfliktusok, nehézségek is kísérték, amelyeket ráadásul nem is lehetett mindig a kanonokok vagy más külső tényezők számlájára írni.

1627 nyarán érkezett Győrbe a nagyhatású jezsuita, a bibliafordító Káldi György (1573–1634), aki ekkor hivatalosan a bécsi kollégiumban volt hitoktató és hitszónok.¹¹⁹ Novemberi távozásakor Nagyfalvy Gergely is sajnálkozott, mert Káldi kitűnő szónok volt.¹²⁰ Feltehetően ezzel az örkanonok nem volt egyedül. A szerzetes Bécsbe való visszahívása ugyanis olyan nagy port kavart, hogy még februárban is erről levelezett a rendfőnök Vásárhelyivel és Kristofor Dombri tartományfőnökkel. Kívánatosnak tartaná – írta Vitelleschi –, ha Káldi Györgyöt is visszahelyeznék Győrbe, mert ott munkája csodálatos módon kedvelt és hasznos volt („*cuius opera in dicto oppido mire grata et utilibus erat*”), Bécsben ugyanakkor tudomása szerint olyan feladatot lát el, amelyet más is könnyen elvégezhetne.¹²¹ Káldi azonban – egy-két rövidebb látogatáson kívül – nem tért vissza Győrbe. De tehetségét nem hagyták kihasználatlanul: 1629-ben a pozsonyi kollégium első rektora lett.

Kezdettől fogva nehézséget jelentett az is, hogy a társaság nem tudott annyi szerzetest Győrbe küldeni, amennyit a feladatok megkívántak volna. Vásárhelyi többször jelezte a problémát Dombriknak, de ő még 1628 őszén is csak a követ-

¹¹⁴LA 1627. ÖNB Cod. 13563. fol. 100v, LA 1628. ÖNB Cod. 13564. fol. 3v, LA 1630. ÖNB Cod. 13564. f. 68r.

¹¹⁵LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 68r.

¹¹⁶LA 1629. ÖNB Cod. 13564. fol. 39v.

¹¹⁷1626. okt. 2-án, I. Diarium Nagyfalvi 111.

¹¹⁸LA 1630. ÖNB Cod. 13564. fol. 69v.

¹¹⁹LUKÁCS: Catalogi II. 633.

¹²⁰Diarium Nagyfalvi 72., 138.

¹²¹ARSI Austr. vol. 3. II. 974. p. (1628. febr. 19.)

kező évre ígérte, hogy egy negyedik jezsuita papot küld Győrbe.¹²² Tavasszal már Vitelleschinek kellett türelemre intenie a házfőnököt, akit arra bízott, hogy saját példájával segítse társait a több embert kívánó munka ellátásában.¹²³ A rendfőnök ugyanakkor kérte Dombrint, hogy legalább egy coadiutort küldjön Győrbe a superior tehermentesítésére, a gazdasági ügyek intézésére.¹²⁴ A jezsuiták létszáma a következő tanévre valóban megemelkedett, bár továbbra sem a papok (ők hárman maradtak), hanem a tanítók száma nőtt (egyről háromra). A növekvő kollégium azonban ezt meg is kívánta, hiszen kezdettől fogva több száz diák látogatta az intézményt.¹²⁵

A győri rendház első igazgatója tehát nem volt könnyű helyzetben. A marosvásárhelyi születésű Vásárhelyi Dániel (1581–1641) egy éves homonnai tartózkodása óta (1618) először kapott magyarországi megbízatást. Házfőnökként az 1630/31-es tanévig egyben iskolaigazgató is volt, a kollégium vezetését ekkor vette át tőle Szeghy Ferenc.¹²⁶ A káptalannal való megegyezés, az ingatlanszerzés ügyének befejezése is Vásárhelyire maradt. 1627 nyarán még Dobronoki mellett a feltehetően júliustól már Győrben tartózkodó Maurak Máté (1579–1619) szerepelt a házvétellel kapcsolatos iratokban, de az év végén már Vásárhelyit hallgatták ki Maurakkal együtt.¹²⁷ Kettejük viszonya egyébként nem volt felhőtlen. Mindketten papként kerültek Győrbe, elsősorban hitszónoki és gyóntatói feladatokkal. Vásárhelyinek nyilván több szervezési és reprezentatív kötelezettsége is volt, Maurak pedig *confessarius*-ként és *pater spiritualis*-ként szerepel.¹²⁸ Sajnos jellemükről nem sokat árulnak el a források. Talán Vásárhelyi határozott egyéniségére enged következtetni az a Lórántffy Zsuzsanna kolozsmonostori házában 1639-ben asztali beszélgetésekből kibontakozó, később pedig nagy port kavarázó hitvita, amelyet Medgyesi Pál kálvinista udvari prédikátorral folytatott.¹²⁹ Maurak pedig egyenesen házfőnöke durvaságáról panaszkodott. Már egy éve éltek Győrben, amikor Kristofor Dombrin és Káldi György vizzályuk megoldásának reményében Győr felé indult.¹³⁰ De sajnos látogatásuknak csak pusztán ténye ismert, így az egyenetlenség pontos okáról és a bécsi békítők eredményeiről sincsenek adatok. Sikerük azonban biztosan nem volt teljes, mert 1629 októberében már a rendfőnök írt egyenesen

¹²²Dombrin levele Dalloshoz (1628. okt. 31.) GyEL GyKhhLt Cth XII. 803. (eredeti jelzete: GyKhhLt Th XXXII. nr. 27777.)

¹²³ARSI Austr. vol. 4. I. 85. p. (1629. márc. 3.)

¹²⁴ARSI Austr. vol. 4. I. 87. p. (1629. márc. 32. – a dátum bizonyára hibás)

¹²⁵Az 1629/30. tanévtől kezdődő anyakönyvet Acsay Ferenc dolgozta fel, a tanulókról készített kimutatásait l. Acsay: Főgimnázium 88–91. Az évenkénti létszám megadása mellett vallás, nyelv és társadalmi állás szerinti kimutatásokat is készített. A tanulók száma az 1630-as években rendszerint 350–400 között volt, a gimnázium működésének jezsuita korszakában a létszám soha nem süllyedt 100 alá, a legtöbben, 798-an 1676-ban voltak. A vizsgált időszakra (1626–1630) vonatkozó többletinformációt nem tartalmazott Acsay adataihoz képest az anyakönyv sem. Ezt a Győri Bencés Rendház Könyvtárában Csóka Gáspár OSB segítségével kutathattam, amiért fogadja hálás köszönetemet.

¹²⁶LUKÁCS: Catalogi II. 354.

¹²⁷GyEL GyKMLt Th XXVII. nr. 3826., 3825.

¹²⁸LUKÁCS: Catalogi II. 669.

¹²⁹*Heltai János*: „Szent atyák öröme”. Medgyesi Pál és Vásárhelyi Dániel hitvitája. *Europa Balcanica-Danubiana-Carpathica* 2/A (1995). 224–235.

¹³⁰Vitelleschi levele Vásárhelyihez: ARSI Austr. vol. 4. I. 16. p. (1628. szept. 2.)

Mauraknak. Tájékoztatta, hogy már kérte a tartományfőnököt a Vásárhelyi durvaságával kapcsolatos panasz kivizsgálására, de a remélt változásig kéri Maurak türelmét.¹³¹ A konfliktus érdekes „megoldása” lett végül, hogy 1630-ban Maurakot elhelyezték Győrből, és ezután nem is kerültek azonos helyre. A két szerzetes ellentétének oka viszont bizonyára nem a hely szelleméből fakadt: Vásárhelyi Maurak elhelyezése után még egy, később Vásárhelyi távozása után pedig Maurak még két évet töltött Győrben.¹³²

Összegzés és kitekintés

A győri kollégiumalapítás országos és regionális összefüggésben is jelentős esemény volt, sőt: valójában a nagyobb folyamatokban elfoglalt helye mutatja meg valódi súlyát. A jezsuita rend a 16–18. századi Európában a kor kihívásaira választ adó, modern vallási és kulturális programmal lépett fel. Regionális szinten a jezsuiták mellett a rekatolizációban a katolikus és áttérő földesurak is kivették a részüket a kegyúri jog révén, továbbá a helyi püspökök és az alsópapság is. A vegyes (magyar, német, horvát) lakosságú Nyugat-Dunántúl a 16. század végére vallásilag is megosztottá vált; a németek döntően evangélikusok, a magyarok nagyrészt reformátusok lettek, a horvátok azonban szinte kivétel nélkül megőrizték hazájukból hozott erős katolikus hitüket. Ezt a sokszínű, „multikulturális” közeget képezte le az egyházmegye 1640–1714 közötti alsópapsága, amelynek zöme horvát, kisebb része német illetve magyar anyanyelvű volt.¹³³

A győri egyházmegye a katolikus megújulás kiemelt terepét jelentette már az idősebb Draskovich György püspöksége óta, aki – a korabeli Magyarországon egyedülként – egyházmegyei zsinaton hirdette ki a trienti határozatokat 1579-ben, Szombathelyen.¹³⁴ Az első tömeges ellenreformációs sikereket a Klosterrat könyvelhette el, amelynek joghatósága az alsó-ausztriai kamara kezelésében levő fraknói uradalom és kismartoni grófság területére is kiterjedt.¹³⁵ A protestáns lelkészek elűzésében és a katolikus plébániahálózat újraalapításában eredményes intézmény működésének a Bocskai-mozgalom vetett véget. A katolikus megújulás újabb fejezetét a kegyúri jogon alapuló földesúri térítések jelentették.¹³⁶ Az Esterházy Miklós

¹³¹Vitelleschi levelei Vásárhelyihez és Maurakhoz: ARSI Austr. vol. 4. I. 165a–165b. p. (1629. okt. 27.)

¹³²Maurak Győrben töltötte az 1636/37–1637/38 éveket, l. LUKÁCS: *Catalogi* II. 469., 488.

¹³³Képzésükben már szerepet kapott a győri jezsuita kollégium és a szeminárium is, ahol feltehetően kezdettől plébániai szolgálatra készültek, mert csak kevesen emelkedtek az egyházi köznépreteg soraiba: legfeljebb főesperességig vitték. FAZEKAS: Győri 103–105., 116., 126–127.

¹³⁴*Koltai András*: A győri egyházmegye 1579. évi szombathelyi zsinata. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum* 7 (1995) 3–4. sz. 41–60.

¹³⁵A fraknói uradalom 1626-ig, a kismartoni uradalom 1649-ig maradt a kamara kezelésében. l. *Fazekas István*: Adalékok a fraknói uradalom és a kismartoni grófság rekatolizációjához. *Ráday Gyűjtemény Évkönyve* 7 (1994) 126. (a továbbiakban: FAZEKAS: Adalékok) A Klosterratot a kamara hozta létre 1572-ben azzal a céllal, hogy az osztrák tartományok rekatolizációjának anyagi alapjait biztosítsa. A Klosterratról l. *Leeb, Rudolf* et. al.: *Geschichte des Christentums in Österreich von der Spätantike bis zur Gegenwart*. (Österreichische Geschichte) 245–247. (A vonatkozó rész Rudolf Leeb munkája.)

által kezdeményezett 1637/38-as térítési hullám az újjáépített kismartoni ferences kolostor szerzeteseinek, az Esterházy-udvarban működő állandó jezsuita misszió tagjainak és a helyi alsópapságnak a segítségével zajlott. A Nyugat-Dunántúl teljes rekatalizációjához vezető 1659/60-as térítés már Esterházy Pál érdeme volt, aki a jezsuiták és ferencesek mellett előszeretettel hagyatkozott a katonaság segítségére is.¹³⁷

Az egyház lelki, szellemi és intézményes megújításáért folytatott küzdelem ellenfelei között katolikusok és protestánsok egyaránt akadtak, akik, bár más-más motivációk alapján, de a jezsuita terjeszkedés megfékezésében voltak érdekeltek. Közéjük sorolhatjuk a korabeli magyarországi és erdélyi kollégiumalapítások ellenzőit is, a protestáns erdélyi rendeket, az evangélikus városi tanácsokat, a nagyszombati, pozsonyi, győri káptalanokat. Győrben a katolikus megújulás lendületének látszólag a legnagyobb kárt a székeskáptalan okozta, amely a helyi viszonyok miatt többszörösen hátrányos helyzetben volt. Javára írható, hogy a korszakban a középpapság elleni leggyakoribb vádak (konkubinátus, iszákosság, helyben lakási és egyéb kötelezettségeik figyelmen kívül hagyása) a tárgyalt alapítástörténet kapcsán nem kerültek elő. Azonban a sok tekintetben előnyösebb helyzetben levő münsteri kollégáikhoz hasonlóan nagyrészt a győri kanonokok is az egyházi reformkezdeményezések elgáncsolásában voltak érdekeltek.¹³⁸ Mindkét intézmény erősen kötődött a nemességhez, tagjaik jellemzően jogi műveltséggel rendelkeztek, a lelkipásztori tevékenységük és közös liturgikus feladataik (napi kórusima, rendszeres prédikálás stb.) háttérbe szorultak, nem ők jártak az élen a papképzés javításában, szemináriumok alapításában sem. Miután a reformok belső kezdeményezését elhalasztották, minden irányú külső hatásnak is ellenálltak. Ahogyan Észak-Németországban, úgy a Nyugat-Dunántúlon is csak a 17. század közepére értek be a kívülről illetve felülről bevezetett reformok, amelyeknek mindkét esetben a jezsuiták és kiemelkedő püspökegyéniségek voltak a motorjai. Az eredmények is hasonlóak lettek: kollégiumalapítások, papi szemináriumok létrehozása és újjászervezése, nemesi konviktusok, vallásos társulatok alapítása, az egyházmegyei zsinatok és vizitációk rendszeressé válása, a szentségek rendszeres, tömeges kiszolgáltatása.

Győrben ennek a folyamatnak az első nagyobb lökést Dallos Miklós adta a jezsuiták behívásával, letelepítésével. Gyorsan fejlődő kollégiumukra a kezdeti nehézségek után újabb megpróbáltatások vártak, Dallos püspöksége valóban csak a kollégiumtörténet „nulladik” fejezetét jelentette. Sennyey István püspök a kollégium mögötti hét házhelyet kívánta megszerezni a társaság számára, próbálkozása azonban a káptalan ellenállásán megbukott.¹³⁹ Utódja, a kíméletlenebb Draskovich

¹³⁶Meghatározó volt a korszakban Batthyány Ádám (1629) és Nádasdy Ferenc (1643) katolizálása. l. FAZEKAS: Győri 103.

¹³⁷A térítések részleteit l. FAZEKAS: Adalékok 126–145. Az áttérések látszólag ugyan megtörténtek, az evangélikus vallásgyakorlás nyomait azonban csak az új típusú, 1716-os jezsuita népmisszió tudta teljesen felszámolni.

¹³⁸A münsteri káptalannak a trienti reformokhoz való viszonyulására l. *Wilhelm Kohl*: Die Durchsetzung der tridentinischen Reformen im Domkapitel zu Münster. In: *Remigius Bäumer* (hrsg.): *Reformatio Ecclesiae. Beiträge zu kirchlichen Reformbemühungen von der Alten Kirche bis zur Neuzeit. Festgabe für Erwin Iserloh*. Paderborn–München–Wien 1980. 729–747.

¹³⁹ACSAY: Főgimnázium 23–24.

György 1637-ben német katonai erő segítségével, botrányos jelenetek közepette lakoltatta ki a szomszédos épületek lakóit, a káptalan mint földesúr hiábavaló tiltakozása ellenére. A béke csak nagy nehezen állt helyre 1642-ben, amikor prímási közbenjárásra a felek megegyeztek.¹⁴⁰ Eközben 1634–41 között felépült a jezsuita templom, majd Széchényi György püspök 1654. évi 50000 forintos alapítványának köszönhetően lassanként a rendház és az iskolaépület is.¹⁴¹ A század második felében már maguk a kanonokok is tettek alapítványokat a társaság részére.

A katolikus egyház átfogó reformjáért folyó, több mint száz évig elhúzódó küzdelem végül az új vallási és kulturális program győzelmével zárult, amelyet a jezsuita rend expanziója kísért és tett lehetővé. Magyarországon is a társaság vált a katolikus egyházi műveltség legfontosabb alakítójává. Ennek a folyamatnak egy viszonylag korai, de már felívelő szakaszába illeszkedik a győri példa, a jezsuita rend győri letelepedése és kollégiumalapítása is.

RESÜMEE

Ansiedlung und Kolleggründung des Jesuitenordens in Raab (1626–1630)

Die Ansiedlung des Jesuitenordens in Raab (Győr) war ein wichtiges Moment der ungarischen katholischen Kirchenreform, die nach den Voreignissen am Ende des 16. Jahrhunderts am Anfang des 17. Jahrhunderts ihren Aufschwung nahm. Interessant an der Gründungsgeschichte des Jesuitenkollegs ist, das das Domkapitel – der Grundherr der Festungsstadt – dem Gründer des Kollegs Miklós Dallos (Bischof von Raab zwischen 1623–1630) abgeschlagen hatte, ein Grundstück den Jesuiten zu überlassen. Der Widerstand der Domherren unter der Führung des Kustos Gergely Nagyalvy (1618–1643) ist mit drei Umständen zu erklären: erstens mit dem Weiterleben der mittelalterlichen juristischen Bildung und den starken Bindungen an den Adel, zweitens mit den zahlreichen Übergriffen des Raaber Militärs dem Kapitel gegenüber, drittens mit den persönlichen Ängsten und dem Neid der Domherren gegenüber den in der Regel besser ausgebildeten Mönchen des Ordens. Die Resistenz des Domkapitels – im Gegensatz zur Darstellung des Historiographen des Kollegs Ferenc Acsay – war nicht ganz einheitlich: so wurden die Jesuiten z.B. vom Siebenbürger Bischof und Papócer Propst István Szentandrassy-Csiky (1618–1630) im Raaber Kapitel nachweisbar unterstützt.

Während das Kapitel mit dem Bischof und der Führung der österreichischen Jesuitenprovinz in der Übergabe des mit Hilfe von Kaiser und König Ferdinand II. und dem Erzbischof Péter Pázmány erworbenen Grundstücks übereinkam, wurden ab 1626 auch die Jesuiten in der Stadt tätig. Ihr vom ersten Schuljahr 1627/28 an ständig erweitertes Gymnasium wurde bis 1630/31 vervollständigt. Der Jesuitenorden spielte in der Rekatholisierung von Raab und seiner Umgebung eine führende Rolle, indem er die Gläubigkeit und die Religionsausübung in der Stadt erneuerte: die Mönche predigten regelmäßig, hielten Messen, lieferten die Sakramente aus, bekehrten zahlreiche Protestanten und missionierten oft auch in der Umgebung. Von ihren Erfolgen zeugt auch die

¹⁴⁰ ACSAY: Főgimnázium 25–28.

¹⁴¹ Az oklevelet latinul idézi (magyar fordítással) ACSAY: Főgimnázium 34–37. Az építkezésekről I. Székely Zoltán: Adalékok a győri jezsuita iskola és rendház XVII. századi építéstörténetéhez. In: Szilágyi Csaba (szerk.): A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig. Piliscsaba 2006. 366–373. A jezsuita korszaknak a társaság feloszlata vetett véget; 1802-ben a gimnáziumot a bencések vették át, akik az iskolát 1888-ban alapjaitól újraépítették neoreneszánsz stílusban.

zunehmende Anzahl der Studenten des Kollegs: in den 1630-er Jahren belief sich deren Gesamtzahl auf drei- bis vierhundert.

Die Persönlichkeiten der Gründungsgeschichte standen einander je nach ihrer Einstellung zu den Beschlüssen der Tridenter Synode innerhalb der katholischen Kirche gegenüber: der neue, dynamische Mönchsorden mit seinem modernen religiösen und Kulturprogramm und den ihn unterstützenden Bischöfen gegen das statische Domkapital (und selbstverständlich die Protestanten von Raab). Am Ende des 18. Jahrhunderts entschied sich der Kampf schließlich endgültig für die Reformpartei: der Jesuitenorden wurde wie in ganz Ungarn so auch in Raab der prominente Verwahrer der Kultur und des religiösen Lebens in der Region.

